

PÉNZÜGY

ÉS

ÁLLAMHÁZTARTÁS.

IRTA

ÉS A KÖZGAZDASÁGI MINISTER ÁLTAL SZERVEZETT

STATISZTIKAI TANFOLYAMBAN

ELŐADTA

DR. MATLEKOVICS SÁNDOR,

EGYETEMI MAGÁNTANÁR.

KÖZZÉTESZI

A MINISTERIUM STATISZTIKAI OSZTÁLYA.

PEST, 1869.
KIADJA RÁTH MÓR.

A pénzügyi statistika jelentősége.

A modern államban, melyben a műveltség terjedése következtében az állami szükségletek oly nagy fokra emelkedtek, melyenkről a letelt századoknak sejtelmük sem lehetett, — melyben a sokoldalu szükségletek fedezésére az uralkodónak már nincs elegendő magánvagyon, hogy saját jövedelmeiből lássa el a nemzeti test szükségleteit, melyben az állampolgárok már nem egyedül véradót szolgáltatnak, mint néhány évtized előtt, midőn a polgárok egyedül mint harcosok járultak az állam terheihez: a modern államban a pénzügyi statistika a statistikának igen fontos része.

Fontos a pénzügyi statistika az államigazgatás előtt, mert csak általa kaphat kellő felvilágosítást és áttekintést az állami tevékenység azon ágában, mely az összes állami szervezetnek alapja és lelke. Ha a pénzügy zilált állapotban van, hiában ügyekszik a kormány az állami tevékenység egyéb ágaiban kellő intézkedéseket tenni, az intézkedések még ha legtökéletesebbek, ha legjobbak lesznek is, csak irott malaszt maradnak mindaddig, míg valóditásukra a pénzügyi igazgatás a szükséges összegeket nem szolgáltatja. Már a magánember életében is nagy szerepet játszik a vagyonosság és a helyes gazdálkodás, már egyes magános egyéneknél is észlelhetni, mily nagy hátránnyal jár az egyének összes fejlődésében a pénzhiány; gyakran a nagy tehetséggel ellátottak is csak hosszas küzdés után érik el céljukat, holott ha idejekorán pénzeszközökkel rendelkezhetnek vala, mind maguknak jobb sorsot szerezhettek, mind pedig a társadalomnak tevékenységük által nagy hasznot hajthattak volna. A mit az egyes ember életében látunk, ugyanazt tapasztaljuk az államok életében. Az újabb pénzügyi statistika nagyon közel fekvő példákkal mutathatja meg, mit tehet az állam, ha pénzügyei rendezvék, s mit kell szenvednie, ha a pénzügyi viszonyok sanyaru nyomása alatt küzködik lépten nyomon.

De fontos a pénzügyi statistika az egyes állampolgárra nézve is, mert a pénzügyi viszonyok által közvetlenül van érdekelve.

Minden egyes állampolgár az államgépezet mozgósítására szolgáló erőhöz, a pénzügyekhez, saját vagyonából hozzájárul. Fontos tehát minden egyes emberre nézve, mire költ az állam és mennyi összesen azon teher, melyet részben neki is viselnie osztályrésztül esett. Fontos minden egyes emberre nézve tudni, miért fizet adót, milyen adót fizet, mily törvény alapján fizeti ez adót, mennyi ez adó; mert mindezen viszonyok által saját maga közvetlenül érdekelve van s a netán előfordulható tévedések ellen önmagát védeni tudja.

Különösen fontos végre a pénzügyi statistika a pénzügyi tudomány szempontjából. Alig van tudomány, melyben oly sok ellentétes nézet merülne fel, mint a pénzügyi tudományban. A nézetek itt homlokegyenest egymással harcolnak és mig az egyik író pl. az egyenes adók czélszerűségét védi, a másik azok ellen küzd s egyedül a fogyasztást kívánja adómérvül felállítani; mig némely írók a domániáljak mellett szólnak, addig mások azokat kárhóztatják s a helyes pénzügyekben a domániáljakat csak gátokul tekintik. Ki döntsön e vitákban? az érvek majdnem véghetetlen láncza tárul fel előttünk az egyik oldalon ép ugy mint a másikon, és még sem határozhatjuk el magunkat egyszerű okoskodás nyomán, melyik félhez csatlakozzunk! A pénzügyi statistika van hivatva e kérdésekben világító szövétnekül szolgálni. Ez megdönthetlen adatokkal mutatja, mi czélszerű az államháztartásban, ez utal azon sebekre, melyeket a pénzügyi rosz politika a népzettesten ejt, és utal azon utakra és módokra, melyeket alkalmazni kell, hogy az összes anyagi jólét jókarban tartása mellett maga az állam szükséglete mindig bőségesen fedezve legyen.

Államháztartás.

Az államnak, mint minden egyéneknek, vannak szükségletei. Ezen szükségletek fedezésére gazdasági javakat kell szereznie és alkalmaznia. Az államnak azon tevékenységét, mely által a szükséges javakat szerzi és alkalmazza, államháztartásnak mondjuk.

Ezek szerint az állam háztartása a magán egyének gazdálkodási tevékenységéhez felette hasonló. A magán egyén is szükségleteinek fedezésére és jólétének emelése végett javakat szerez és alkalmaz, ép ugy mint az állam. Vannak mindazáltal bizonyos különbségek, melyek a magán gazdálkodást az államháztartástól lényegesen más jellegűvé teszik. Jelesen a) az állam gazdasági működésében az állam eszméjéből folyó korlátokhoz van kötve,

míg tehát magánosnál a vagyonszerzés is lehet gazdálkodási tevékenységének főcélja, az államnál már a vagyonszerzést főtörekvésnek tekinteni soha sem szabad, és az állam gazdasági tevékenysége csak oda irányulhat, hogy annyi javakat szerezzen, mennyi az államszükséglet fedezéséhez megkívántatik. b) Az államháztartásban a jövedelem a kiadások szerint szokott meghatározatni, míg a magán gazdaságban a kiadások a jövedelem szerint irányulnak. A magános ember kiadásainál — ha csak gazdaságilag tönkre nem akar jutni — mindig jövedelmeit tekinti s ha jövedelmei a kiadást nem engedik meg, a kiadást nem teszi. Az állam ellenkezőleg megvizsgálja, mennyire van bizonyos időszakban pl. egy évben szüksége, mennyi lesz a valószínű kiadás: és a kiadás nagysága szerint keresi a forrásokat, melyek a szükséglet fedezésére elegendő jövedelmet adnak. c) Az állam háztartásában a polgárok vagyonát igénybe veheti, kényszerítheti az államban lakókat, hogy vagyonukból bizonyos részt az állam szükségleteire nyujtsák s e tekintetben is különbözik a magán-gazdaságtól.

Budget.

Mint minden háztartásban úgy az államháztartásban is a kiadások és jövedelmek összhangzásba hozatala céljából időszakonként a valószínű kiadások és jövedelmek kimutatását össze kell állítani; ezen összeállítást budgetnek, költségvetésnek nevezzük.

Az időszak, melyre ily budget készül, különböző szokott lenni; a szász királyságban péld. három év, Bajorországban hat év, Württembergben három év, Baden nagyhercegségben két év, Ausztriában, Poroszországban, Franciaországban és Belgiumban egy év. Nálunk Magyarországon az 1848: IV. törv. 6. §-a, valamint az ezen szakaszt módosító 1867: X. törv. cikk szerint szintén egy év.

A budget belső elrendezése szerint vagy netto vagy brutto. Nettonak nevezzük, ha az egyes jövedelmeknél az e jövedelmek tekintetében netán tett kiadások levonatnak és csak a tiszta jövedelem vagy hiánylat mutattatik ki; pl. a magyar államvagyon összes nyers jövedelme 30 millio ft, de az államvagyon kezelésénél történt kiadások 26 millio forintot tesznek s így a tiszta jövedelem csak 4 millio ft; ha tehát a költségvetésben a 30 millio ft helyett csak 4 millio vétetik fel a fedezetnél és a 26 millio ft a szükségletnél elmarad, a budget netto. Ellenkezőleg brutto a budget, ha a jövedelmek

ugy a mint befolyának és a kiadások is részletenkint felsoroltatnak. Első pillanatra a netto- és brutto-budgetközti különbség meddőnek látszik, ha azonban meggondoljuk, hogy a költségvetés célja az államháztartásról világos képet mutatni, nem tekinthetjük közönyösen annak belerendezését. Miután pedig épen a világos áttekintést vagyis a kiadások és bevételek tiszta képét csak úgy nyerhetjük, ha valóban a kiadások és a bevételek és nem egyedül a tiszta jövedelmet látjuk: a brutto-budget a költségvetés céljából nélkülözhetlen szükség. A pénzügyi miniszter az 1868-iki budgetnél részben a netto-budgetet alkalmazta, a képviselőház pénzügyi bizottságának határozott kívánsága folytán azonban az 1869-ik évről szóló költségvetés már brutto volt.

Hogy mennyire különbözök és sok tekintetben tévutra vezetőek az adatok a különféleképp összeállított költségvetésekben, kittünk, ha az 1868-ki és 1869-ki budget egyes részleteit összehasonlítjuk.

Az 1868-ki budget szerint a rendes szükséglet 100,567.000 ft

„ 1869-ki	„	„	„	151,867.099	„
„ 1868-ki	„	„	fedezet	98,680.000	„
„ 1869-ki	„	„	„	147,539.600	„

Ha a két év budgetjeinek egyes tételei változtak is, még sem lehet állítani, hogy az 1869-ki budget rendes része körülbelül 50 millióval nagyobb legyen, még pedig csudálatos módon mind a szükséglet, mind a fedezet egyenlően nagyobb; már ez is világos bizonyíték arra nézve, hogy az 1868-ki budgetben az egyes tételeknél történtek meg a levonások s csak a különbözet helyzetetett a budgetbe vagy mint szükséglet vagy mint fedezet*).

A budget két főrésze oszlik, rendesre és rendkívüli; a rendesben az állam évről évre előforduló kiadásai és bevételei, a rendkívüliben a rendkívülig egyszer mindenkorra előforduló kiadások és bevételek állítatnak össze; mindkét rész szükséglet (kiadások) és fedezet (bevételek) czimű rovatot tartalmaz. Az egyes rovatok azután fejezetek és czimek szerint oszlanak el.

A budgetet a pénzügyi miniszter állítja össze; az egyes közigazgatási szakok élén álló miniszterek ugyanis saját szükségleteiket s a kezelésük alá tartozó ágaknál netán befolyó jövedelmeket

*) Igy történt például, hogy az államvagyon az 1868-ki budgetben csak a fedezetnél fordul elő, s itt 2,859.000 ftal jelenkezik; holott az 1869-ki budgetben az államvagyon a szükségletnél 26,328.400 ftal s a fedezetnél 30,396.600 ftal szerepel, a tiszta bevétel tehát ez évben is körülbelül egyenlő az 1868-ban felvett (4,068.200); de a budget két részét, a szükségletet és fedezetet, 26—27 millióval nagyobbítja.

kimutatják, s a kimutatást a pénzügyminiszternek bektüldik. A pénzügyminiszter, kinek hatásköre alá a fedezetre szükséges legtöbb jövedelem tartozik, valamennyi miniszterium szükségletét szorgosan megvizsgálja s a jövedelmekkel egybevetve a lehető megtakarítások végett a szükségletet a lehető legkisebb mérvre szállítja.

Az így összeállított költségvetés alkotmányos országban a törvényhozási testületnek aláterjesztetik; itt újra vitatás alá kerül s megszavaztatik vagy módosittatik.

A magyar költségvetés (az 1869-iki L. törvénycikk szerint) következőleg oszlik el: A) rendes kiadások XVII fejezettel s pedig:

I. A királyi udvartartás költségei.

II. Ő Felsége kabinet-i irodája és e kabinet-i iroda nyugdíjai.

III. Az 1867: XV. törvénycikkben elvállalt államadóssági járulék.

IV. A földtehermentesítési adósság kamatai és törlesztése.

V. Az 1869-ik évre megállapított közösügyi kiadásokból a magyar korona országait illető összeg.

VI. Az országgyűlés költségei.

VII. A miniszterelnökség részére.

VIII. Az ő Felsége személye körüli miniszterium költségei.

IX. Belügyminiszterium (4 czimmel).

X. Pénzügyminiszterium (10 czimmel).

XI. Közmunka- és közlekedési miniszterium (4 czimmel).

XII. Földmívelés, ipar- és kereskedelmi miniszterium (11 czimmel).

XIII. Vallás- és közoktatásügyi miniszterium (7 czimmel).

XIV. Igazságügyi miniszterium (4 czimmel).

XV. Honvédelmi miniszterium.

XVI. Horvát-Szlavonországok beligazgatási szükséglete.

XVII. Nyugdíjak (8 czimmel).

B) Rendkívüli kiadások VIII fejezettel és pedig:

I. Az 1869-re megállapított közösügyi rendkívüli kiadásokból a magyar korona országaira eső összeg.

II. Belügyminiszterium.

III. Pénzügyminiszterium (8 czimmel).

IV. Közmunka- és közlekedési miniszterium.

V. Földmívelés-, ipar- és keresk.-miniszterium (2 czimmel).

VI. Igazságügyi miniszterium.

VII. Honvédelmi miniszterium.

VIII. Az 1868: XLIX. törv.-czikkben megszavazott vasutakra.

A) Rendes fedezet IV fejezettel, és pedig:

I. Belügyminiszterium.

II. Pénzügyminiszterium (25 czimmel).

III. Földmívelés-, ipar- és keresk.-miniszterium (3 czimmel).

IV. Vallás- és közoktatásügyi miniszterium (2 czimmel).

B) Rendkívüli fedezet V fejezettel, és pedig:

I. A közös pénzügyi pénztár készleteinek és követeléseinek a magyar korona országait illető összegéből.

II. Államjavak eladása.

III. Bérlet-hátralékok.

IV. Pénzverési nyereség.

V. Az 1867: XIII. törv.-czikk alapján felvett vasuti kölcsönből.

A megszavazott költségvetés az államháztartásban szigoruan megtartandó törvényül szolgál; kiadásokat csak annyiban szabad tenni, mennyiben a költségvetésben előfordulnak; e kiadásokat csak azon jövedelmekkel szabad fedezni, a melyek e célra kijelölvék.

Sőt miután a költségvetés megszavazásánál a szükséglet a költségvetésben kijelölt tárgyra nézve ismertetett el, nem szabad a netán egyik ágakból maradt részt más ágak szükségletének fedezésére fordítani. Pl. a dohány-jövedék szükséglete 13·5 millióban, az utépítés szükséglete 2 millióban van megszavazva; ha észre venné a pénzügyminiszter, hogy a dohány-jövedékből valószínűleg 1 millió forint megtakarítható, holott pl. a közlekedési miniszter az utépítésre megszavazott 2 millióval ki nem jó és részére az 1 millió igen alkalmas volna, még sem szabad ezt tenni, mert a költségvetésben a dohány-jövedék szükséglete külön s az utépítése külön lett megszavazva.

Magától a törvényhozó testülettől függ azonban, hogy a költségvetésben kijelölt tételek közt átruházást (virement) enged-e vagy sem. Nálunk a költségvetésről szóló törvény (L.) 7. §. szerint „átruházás a kiadásoknak se fejezetei, se czimei közt nem engedtetik“.

Megtörténhetnék mindazáltal, hogy az országgyűlés által megszavazott összeg az egyik vagy másik szükséglet fedezésére nem elegendő. Az ily rendkívüli esetekben, ha a kormány rendelkezésére a szükséges eszközök nem szolgáltatnának: maga az állam jóléte volna veszélyeztetve. Önhatalmilag azonban a kormány még ily esetben sem rendelkezhetik, hanem póthitelért kell az országgyűléshez fordulni, vagy ha ez nem lehetséges, a póthitel-nyitást utólag jóvá kell hagyatni, mint ez péld. 1868-ban történt, midőn a 32. törv.-czikk által: az ország némely vidékén rablók által meg-

zavart közbiztonság gyors helyreállítása végett szükségessé vált rendkívüli költségek fejében kizárólag e célra a belügyminiszter rendelkezésére 100.000 frtnyi rendkívüli póthitel nyitattott.

Államkiadások.

Az államháztartásban a kiadások s a jövedelmek ép úgy jelennek meg mint bármely magán-háztartásban. Mind az államkiadásoknál, mind az államjövödelmeknél bizonyos elveket kell szem előtt tartani, mely elveket a pénzügytan a helyes államháztartás szempontjából szükségessé mond.

Az államkiadások történjenek a takarékoság és a productivitas elvei szerint. A takarékoság kívánja, hogy a kiadás minél kevesebb áldozat mellett a szükségletet a lehető legjobban fedezze; tehát nem abba helyeztük a takarékoságot, hogy a kormány csak is a kiadás kisebbitésére tekintsen, mindent csak a legolcsóbban szerezzon meg, s azért nem is az az államháztartás a legjobb, mely legkevesebb kiadást tesz, hanem az, mely kiadásaival a szükségletet legelőnyösebben fedezi. Productiv lesz az államkiadás, ha általa legalább annyi előny nyújtatik a nemzetnek, mennyi a néptől a kiadás fedezésére elvont jövedelemmel felér; csak azon államkiadások mondhatók inproductivoknak, melyek a népnek az említett előnyt nem nyújtják. Ezen nézettel ellenkezőleg sokan azt állítják, — mindegy, bármire fordittatik is az államkiadás, csak benn az országban foganatosittassék az, mert ez esetben az országban marad a pénz, s az adófizető ismét visszakapja azt; ugyan ezen elvnel fogva célszerűnek látják, ha az állam pazarul tesz költségeket, mert a nép foglalkozást kap s a pénz a nép közé jó vissza. Az állítás hibás volna abban fekszik, hogy az adófizető adóját vissza kapja ugyan, de nem ingyen, hanem szolgáltatásaért s így vagy adója, vagy szolgáltatása vesz kárba, ha az állam a productivitas elvét szem előtt nem tartja.

Az államkiadások osztályozása majdnem minden budgetben más és más. Elvet itt felállítani alig lehet; a statistika ennél fogva az illető ország budgetje szerint fogja adatait kimutatni, de minden egyes tételnel a mennyire lehetséges a kiadások hováfordítását emelje ki; pl. nem elegendő, hogy felemlitse: az igazságügyi miniszterium szükséglete 2,965.300 frt., hanem részletezni kell mennyi jut ez összegből az igazságszolgáltatásra, a fegyintézetekre, a központi igazgatásra stb., mert csak így lesznek ez adatok világosak

és érthetők; ki kell mutatni az arányt, melyben a rendes kiadások a rendkívüliekkel jelenkeznek, és minden egyes tételnél tekintetbe venni, vajlon alkalmazza-e az állam a productivitás és takarékoság elveit?

Az 1869-ki magyar budget nagyobbára az egyes szakminiszterek tárczái szerint számlálja elő a kiadásokat.

A magyar költségvetés egyes tételeit részletezve a rendes kiadások összesen 151,867.099 frtra rugnak, a rendkívüliek 33,641.206 frtra, s így összesen 185,508.305 frt.

A magyar költségvetés szükségleténél különösen három tétel bővebb felvilágosítást igényel s e három tétel: a királyi udvartartás, az államadóssági járulék és a közös költségek fedezésére szolgáló járulék. — A királyi udvartartás költségei 3,250.000 frt. A királyi udvartartás részére rendelt költségek rendszeresen civillistának neveztetik. A szó az angol pénzügyi történetből ered, ugyanis kezdetben az államjövendelmek ott kétfélék voltak: örökös jövendelmek (fekvőségek, államjavak), — s olyanok, melyeket a parlament szavazott-meg. Az örökös jövendelmekből az udvartartást és azon civilhivatalok költségeit kellett fedezni, melyeket az alsóház egy listában feljegyzett. Utóbb azonban e jövendelmek már az udvartartásra sem voltak elegendőek, a név azonban, a civillista, átment azon költségekre, melyeket a parlament az udvartartásra megszavazott. A civillistára nézve meg kell jegyeznünk, hogy némely államokban egy és mindenkorra állapítják meg a fejedelem részére évenként kiszolgáltató civillista összegét — holott más államokban évenként, vagy időnként újra és újra történik a megállapítás.

Az udvartartásra szolgáló költségeket nálunk az országgyűlés évenként szavazza meg, s habár az osztrák tartományokkal közös az uralkodó, az udvartartás költségei nem közösek; határozottan mondja ezt a közös érdekű viszonyokról és azok elintézésének módjáról szóló (1867: XII.) törvényczikk 7. §-a.

Az 1867: XV. törvényczikkben elvállalt államadóssági járulék 32,126.900 forint. Miután tüzetesen csak a magyar pénzügyi statistikát tárgyaljuk, mellőznünk kell az osztrák államadósság taglalását s egyszerűen a Magyarország részéről fizetett járulék magyarázatára szorítkozunk.

Ausztria részint viszontagságteljes háboruk, részint nem eleendően józan pénzügyi műveletek által lassankint oly nagy államadóssági teher által sulyosította pénzügyi rendszerét, hogy 1867. december végén (a földtehermentesítési és a galicziai inségekölcsö-

nön kívül) az államadósság 3025 millió forintra rugott, mely után az évi kamat 127·7 millió forintot tesz.

Magyarország az absolut korszak alatt természetesen járult ezen adósság viseléséhez. A kiegyezkedésnél azonban meg kellett állapítani azon viszonyt, melyben Magyarország az osztrák államadósság irányában leend. Az e tárgyra vonatkozó törvényczikk (1867: XII. t.-cikk 53. és köv. §§.) szerint: „Magyarországot alkotmányos állásánál fogva oly adósságok, melyek az ország törvényszerű beleegyezése nélkül tétettek, szorosan jogilag nem terhelhetik (53. §.); — méltányosság alapján, politikai tekintetből és egyedül ezen alapon, — hogy azon súlyos terhek alatt, miket az absolut rendszer eljárása összehalmozott, ő Felsége többi országainak jólléte s azzal együtt Magyarország is össze ne roskadjon, s a lefolyt nehéz időknek káros következései elháríttassanak — kész az országgyűlés az államadósságok terhének egy részét elvállalni s az iránt, előleges értekezés folytán, ő Felségének többi országaival is, mint szabad nemzet szabad nemzettel egyezkedésbe bocsátkozni (55. §.).

Az itt kimondott elvek alapján jött létre az 1867: XV. törv.-cikk, mely (1. §.) szerint 1868. évi január 1-jétől kezdve a magyar korona országai az eddigi államadósságok kamatainak fedezéséhez 29,188.000 forintnyi állandó, további változás alá nem eső járulékot fizetnek, ebből 11,776.000 frtot érczpenzben. Egyuttal elhatároztatott (2. §.), hogy a különféle adóssági czimek lehetőleg kimerítő módon egységes járadék-adóssággá változtassanak át (unificatio). Azon adósság-czimek tőkái, melyek ily átváltoztatásra nem alkalmasak, visszafizettetnek. A visszafizetésükre megkívántató összegek jövőbeli egységes járadék-adóssági kötvények kibocsátása által szereztessenek be évenként. Az ezen beszerzési tehertöbbletet ő Felsége többi országai és királyságai vállalják el s hozzá a magyar korona országai által évenként 1,150.000 forintnyi állandó összeg fizettetik és ebből 150.000 frt. ezüstben.

Az állam-jegyekből és váltópénz-jegyekből álló s összesen 312 millió forintot tevő függő adósság mindkét fél közös jótállása alá helyeztetik (5. §.) s a függő államadósságok ellen őrzésére külön törvény hozatott (1868: XLVI), mely szerint ezen ellenőrzésre mind a magyar korona országai, mind a birodalmi tanácsban képviselt országok külön-külön hat tagból és három póttagból álló ellenőrző bizottságot választanak és pedig két tagot és egy póttagot a főrendek illetőleg az urak házából, négy tagot és két póttagot a képviselő, illetőleg az alsóházból.

Ezen ellenőrző bizottságnak feladata (a 12. §. szerint) következő: — a) helyes ellenőrzési szabályok alkalmazásával őrködni a felett, hogy a forgalomba bocsátott pénz-jegyek, tehát állam- és váltó-jegyek összege meg ne haladja a törvényhozások által megállapított maximumot; — b) ellenőrizni az állam-jegyek és váltó-jegyek készletét, a jegyek készítését s az elhasznált jegyek megsemmisítését; — c) felügyelni, hogy az 1867: XV. t.-czikk 5. §-ában a sóbányai utalványok és állam-jegyek közt megállapított viszony a törvény értelme szerint akkép tartassék fenn, hogy a sóbánya-utalványok időnkénti kevesbedése folytán az állam-jegyekből és váltópénz-jegyekből álló és összesen 312 milliót tevő függő adósságnak növekedése állandóvá ne váljék; — d) a függő adósságról havonkinti kimutatásokat közrebocsátani.

Az eddigiekből már most világos leend az államadóssági járulék fejében kitett összeg két részre osztása; a) évi járulék 30,954.400 ft., b) törlesztési járulék 1,172.500 ft. Az ezen összegeknek eltérése az idézett törvényekben kitettektől az ezüstben fizetendő járuléknak agióval lett átszámításából keletkezik.

Az államkiadásoknak jelentékeny tétele a közöstygi kiadásokból a magyar korona országait illető összeg, ugyanis az e tétel alá foglalt rendes kiadások 22,554.599 frtot, a rendkívüli kiadások 1,843.206 frtot, s így összesen 24,397.805 frtot tesznek.

A közös ügyekre szánt kiadásokra külön közös költségvetés készül. E közös költségnek megállapítása a delegatiók feladata. A közös költségvetést magát, mely egyedül azon költségekre terjedhet, a melyek az 1867: XII. törv.-czikk által közöseknak vannak kijelölve (külügy, hadügy és bizonyos tekintetben a pénzügy 8., 9. és 16. §§.), a közös miniszterium mind a két külön felelős miniszteriumnak befolyásával készíti s adja át a bizottságoknak (40. §.). Az ily módon megállapított költségvetés többé az egyes országok által tárgyalás alá nem vehető, hanem köteles mindenik a megállapított arány szerint a közös költségvetésből reá eső részt viselni és saját költségvetésébe felvenni (41. §.). Az arány, mely szerint a közös költségek a magyar korona és ő Felsege többi országai és tartományai által viseltetnek, az 1867: XIV. törv.-czikk szerint 1868. január 1-jétől számított tiz évre egyezmény utján olykép határozott meg, hogy a magyar korona országaira 30, ő Felsege többi országaira 70 százalék esik; egyszersmind elhatározottat, hogy a vámokból befolyó tiszta jövedelem a közös költségek fedezésére fordítandó.

Meg kell egyébiránt említenünk, hogy a közös költségvetésben a vámjövédék jövedelmén kívül még egyéb bevételek is szerepelnek, melyek az illető kiadási tételnél azonnal levonatnak. Jelen ide kell sorolni a consulsági jövedelmeket, azon illetékekből, melyek az illető consuloknál egyes eljárások után szedtetnek, s melyek összesen 112.000 frt., az osztrák Lloyd elsőbbségi adósságának 4% kamatait 120.000 frt., ezen vállalat jövedelmi adóját 82.000 frt. és remélhető postajövedelmeit 80.000 frt.

Végre meg kell említenünk a közös költségvetésben előforduló nyugdíjak nagyságát 1,686.265 frttal, mely nyugdíjakra nézve az 1868: XLVII. törv.-cikk következő elveket állapított meg: a) a multa nézve közös nyugdíjaknak csupán a had- és külügyi miniszteriumok s a központi hadi számvevőség személyzetének és a volt rendőri miniszterium azon osztályának nyugdíjai tekintendők, a mely osztály jelenleg a külügyi miniszteriumhoz be van osztva; b) 1867 előtt létezett egyéb központi közegek személyzetének nyugdíjai 1869-ik évre is azon mód szerint fizetendők, mely szerint 1868-ban lettek fizetve; a nyugdíjakra s fedezésökre nézve azonban a miniszterium a legközelebbi országgyűlés elé törvényjavaslatot terjeszsen; c) jövőre csak a közös kül- és hadügyi s a közös pénzügyi miniszteriumok és a nevezett miniszteriumok mellett azoktól függetlenül felállítandó felelős és közös legfőbb számvevőszék személyzetének nyugdíjai lesznek közösek*).

*) A többi kiadások a megszavazott budget fejezetei szerint következők: a felségkabineti irodájára és nyugdíjaira 60.500 frt.; — a föltehermentesítési adósság kamataira és törlesztésére 15,589.000 frt.; — az országgyűlés költségei 500.000 frt.; — a miniszter-elnökségnek 117.100 frt.; — a Felső személye körüli miniszteriumnak 78.000 frt.; — a belügyi miniszteriumnak rendes kiadásai 9,141.800 frt., rendkívüli kiadásai 600.000 frt., s így összesen 9,741.800 frt.; — a pénzügyminiszterium rendes kiadásai 49,516.200 frt., a rendkívüli kiadások 1,200.000 frt., s így összesen 50,716.200 frt.; — a közmunka- és közlekedésügyi miniszterium rendes kiadása 2,773.600 frt., a rendkívüliek 600.000 frt., összesen 3,373.600 frt.; — a földművelés-, ipar- és kereskedelemügyi miniszterium rendes kiadásai 5,310.200 frt., s a rendkívüli kiadások 159.000 frt., összesen tehát 5,469.200 frt.; — a vallás- és közoktatásügyi miniszterium kiadása 1,346.400 frt.; — az igazságügyi miniszterium rendes kiadása 2,965.300 frt., a rendkívüli kiadás 10.000 frt., összesen tehát 2,975.300 frt.; — a honvédelmi miniszterium rendes kiadása 2,000.000 frt., a rendkívüliek 7 millió, összesen 9,000.000 frt. Horvát-Szlavonországok beligazgatási szükséglete 2,200.000 frt.; — a nyugdíjak 2,337.500 frt., s a rendkívüli kiadásokban a vasutakra 22,229.000 frt. van még megszavazva.

Az államjövödelmek.

Az államkiadások fedezésére szolgálnak az államjövödelmek. E jövödelmek az állam gazdasági tevékenységéből, a polgárok vagyona után szedett adókból és illetékekből és a hitele folytán felvett kölcsönökből származhatnak. Az államjövödelmek átalában tehát következők: államjövök, vállalatok, regalék vagy jövödékek, illetékek, adók, kölcsönök és egyéb bevételek.

A magyar költségvetésben a kiadások fedezete is az egyes miniszteriumok tárczái szerint jelenkezik; hogy az állami jövödelmek legnagyobb része a pénzügyi miniszterium által foly be, az a pénzügyi miniszterium hatáskörének természetéből következik. A magyar államháztartásban jelenkező jövödelmi források következők: adók s pedig egyenes és fogyasztási adók, jövödékek, illetékek, államvagyon, államhiteles és különfélek.

Magyarországon a jövödelmekből eredő rendes fedezet 147,539.600 frt., a rendkívüli 25,241.206 frt., s így az összes fedezet 172,780.806 frt.

Az adók.

Áttérve az egyes jövödelmi ágakra költségvetésünkben, legelőször is az adókkal találkozunk. Adó alatt átalában azon viszatérőleg jelenkező járulékot értjük, melyet az állam polgáraitól a közjóllét érdekében tett költségek fedezésére kíván. Az adók természetének vizsgálatánál különböző műszavakkal találkozunk, jelesen: adóalany azon egyén, ki az adót fizeti, adótárgy azon tárgy, mely után az adót fizetjük, adóforrás vagy adóalap azon jövödelmek, melyből az adót fizethetjük, adóképesség az egyén adózási tehetségfoka, adóegység a tárgynak azon mérve, mely után az adót fizetjük, pl. a telekadót hold után; adólab az adónak nagysága az adóegységhez viszonyítva.

Az adót az államnak azon általa szolgáltatott előnyökért fizetjük, melyeket állam hiányában élveznünk nem lehet. Igazság szerint ennélfogva mindenkinek oly arányban kellene adót fizetni, a mely arányban az állam jótéteményeit élvezi. Miután azonban igen bajosan határozhatni meg mennyi hasznot élvez az egyes polgár, s miután továbbá gyakran megtörténhetnék, hogy az egyes polgárok az államtól élvezett hasznon egyenértékét megfizetni nem tudnák: az adózási mérvet a polgárok vagyoni ereje szerint kell meghatározni.

Az adó csak akkor felel meg a tudomány követelte igényeknek, ha a) általános, azaz minden állampolgár adózik; b) ha egyenletes, azaz, az egyes polgárokat vagyonukhoz képest egyenlően terhel; c) ha oly időben és oly helyen követelik, mikor és hol az adózónak legkönnyebben esik az adófizetés; d) ha az adóbehajtás olyan, hogy általa az adózótól nem vonatik el több, mint mennyi az állam pénztárába jut; e) ha a tiszta jövedelem után szedik, mert csak így lehet a nemzet-vagyont, mely minden adónak alapja, állandóan épségben tartani; f) ha az erkölccstannal, a közegészséggel és a polgárok politikai jogaival nem ellenkezik.

Az adók többfélék. A magyar törvényhozás egyenes és fogyasztási adókat ismer; az egyenes adók alá azon adókat sorolja, melyek jövedelemre vetvék, milyen a földadó, a házadó, a jövedelmi adó, a személy-kereseti adó. Az egyenes adók Magyarországon összesen 53,921.000 forintot jövedelmeznek, az ezen adók beszedésére szükséges költség 243.000 frt., s így az egyenes adókból befolyó tiszta jövedelem 53,678.000 forint.

a) Földadó.

A földadó a mezőgazdaságra használható telkek jövedelme után szedett adó. Ez adó alapjául vagy az értéket, vagy a föld jövedelmét veszik. A telek értékét azonban meghatározni igen bajos; ha a vételárt vennők e meghatározás alapjául, egyebek közt két nagy nehézségre akadunk: először telekvételek nem minden jószágánál fordulnak elő, de másodsor gyakran a vételek nem fejezik ki a jószág valóságos értékét, miután lehetnek viszonyok, melyekben a tulajdonos tán kényszerűségből potom áron adja jószágát. Ezenkívül a jószág értékének ily meghatározásánál álvételeket szinlelhet a tulajdonos, hogy a kincstárt kijátszsza. Ugyanaz említett hátrányok fordulnak elő, ha a vételár helyett a bérösszeget vennők alapul. A telek értékét csak becslés útján lehet meghatározni, miután pedig a telek becslésének alapját a telek jövedelme képezi, s hogy a telek értékét megtudhassuk, mindenekelőtt a telek jövedelmét kell megtudnunk, s miután más részt a telekadó a telekjövedelem után szedendő: czélszerűbb a telek értékének meghatározása helyett egyedül a telekjövedelem meghatározására szoritkozni vagyis a telekadó alapjául a telekjövedelmet venni. E jövedelem becslés útján tudható ki, s a telekadó könnyebb kezelése végett telekadó-kataster készül. A telekadó-kataster készítéséhez szükséges: a) a telek felmérése és pedig, hogy ez minél pontosabb legyen, háromszögtani és helyrajzi felmérések eszközöltetnek; e felmérések alap-

ján térképek készülnek; b) a telkek különböző alkalmaztatásuk szerint osztályoztatnak: erdő, szántóföld, rét stb. külön-külön osztályt képez; c) az egyes osztályu telkek jövedelmezhetőségük szerint ismét 3—5 osztályra oszlanak s ez osztályba soroztatnak az egyes jószágok. Az ily osztályozás könnyebb eszközölhetése céljából minden osztály számára egy-egy telek minta-telek gyanánt szolgál. Az egyes jószágok becslésénél meg kell bizonyos számú évek átlaga szerint határozni a nyers jövedelmet, e nyers jövedelemből a termelési költségeket le kell vonni s az így nyert jövedelem vettetik adó alá. A telkek osztályozása és jövedelmük meghatározása az egyes községekben községi tagok, becslésben jártas szakférfiak és az adókvetést vezető kormányközeg közreműködésével történik. A becslés megtörténte után minden egyes községi tag mind saját telke mind más községi tag telkének megbecslése ellen észrevételeit (Reclamation) megteheti, melyek azután a felszólamlási bizottság által megvizsgáltatnak.

A felmérések és becslések alapján készülnek az adó-kataszterek, mellékleteikkel, képeikkel s könyveikkel. Minden egyes község részére külön térkép készül, mely egyenlő négyzetekre osztatik; — minden négyzet külön, rendesen római szám-jegyvet kap, az egyes jószágok pedig szintén külön, de arabs szám-jegygyel láttatnak el. — A telekadó-főkönyvben külön rovatok alatt következő tételek fordulnak elő: az egyes jószágok arab számai, a térképi négyzetek számai, melyekbe a jószág esik, a jószág területe, a jószág alkatrészei, a becslési osztály, a tisztajövedelem s a tulajdonosnak neve. E telekkönyv segédkönyveül szolgál a póttelekkönyv, hol a jószágnál előforduló minden változás feljegyeztetik; továbbá a birtokosok jegyzékkönyve, melyben az egyes birtokosok nevei betűrend szerint felsorolják, mindenütt hivatkozással a fő- vagy a póttelekkönyvre.

Magyarországon az 1849. október 20-án kelt patens a telekadóra nézve kimondta az elvet, hogy az állandó kataster a lehető legrövidebb idő alatt behozandó. Miután azonban ezen kataster készítése, a szükséges felmérések stb., sok időt, sok szakképzett egyént s egyebet követelt, már az 1850. márczius 4-ki patens a földadóideiglent határozta el. Ezen patens értelmében a föld természetének és a föld hasznának felvétele végett minden megyében vagy kerületben külön becsló járások alakítottak, minden járás számára egy-egy becsló-biztos rendeltetett. Az egyes adóközségekben pedig külön községi választmányok készítették a következő előmunkálatokat: az adóközség határait leírták; a dülök és

mezők helyrajzi rendben a rajtuk előforduló művelési ágakkal együtt följegyeztettek, felemlítették, hogy miféle használati módja van a földnek, mily különbségek fordulnak elő termékenységre nézve az egyes jószágok közt; minden telekről dülönként vallományt készítettek és meghatározták mely osztályba kerül az egyes jószág. Az egyes józágnak az osztályokba sorolásánál természetesen a telek területét is kell vala tudni; erre részint előbbi felmérések használtattak föl, részint egyszerűen körülléptették a jószágot s így körülbelül kifejezték a jószág-terület nagyságát.

Az előmunkálatok bevégeztével a föld nyers jövedelméből a művelési költségeknek levonása és a tisztajövedelem kimutatása következett. A nyers jövedelem meghatározásánál az 1824-ki árak, az 1836—45-ki évtized-átlag árai és a helyi viszonyok vétettek tekintetbe. Az így megállapított nyers-jövedelemből a művelési költségek levonattak. E költségek ugyan részletesen nem lettek kiszámítva, hanem az egyes művelési ágak szerint bizonyos százalék jelöltetett ki. Így a szántóföldeknél 15—70, a réteknél 15—40, szőlőknél 30—80, legelőknél 15—40, erdőknél 1—5, nádasaknál 10—30% volt levonható művelési költség fejében. A nyers, valamint a tiszta jövedelem kiszámítása 1600 □öles, u. n. katastralis holdakban történt. Az így létesült becslés minden egyes község részére külön kimutatásban lett összeállítva. A községi valamint az egyéni felszámolások csak ezután hallgattattak ki. Az így elkészült katasterre a nyilvántartás rendeltetett el. E nyilvántartás egyébiránt csak a birtokviszonyokra vonatkozik, pl. ha a jószág eladatik, szétदारabol-tatik stb., az adóilletékben (azaz más művelési ágba sorozás) csak akkor történik változás, hogyha némely telekrészletek földrengés, áradás vagy elemi csapás által egészen vagy részben elpusztulnak.

A Magyarországon honos földadó-ideiglen mindaddig szolgál a telekadó alapjául, míg a háromszögteni és részletes felmérések alapján az állandó kataster nem lesz behozható, illetőleg az 1868: XXI. törv.-czikk szerint 1870. decz. 31-ig; a pénzügyi miniszterium országgyűlési határozat által utasított, hogy ez idő alatt a földadó iránt javaslatot terjeszzen az országgyűlés elé. A felmérések Magyarországon a háromszögelésben a területnek alig felére (1675 □mérföldre), a részletes felmérésben alig harmadára (1263·5 mf.), a felmért részletekről térképek készítése alig egy hatodára (647 mf.) haladtak. Horvát-Tótországon az állandó kataster munkálatai teljesen bevégezvék. Erdélyországban még eddig meg sem kezdtettek.

Az 1868: XXI. törvényczikk a földadóra vonatkozó s eddig érvényben volt szabályokat 1870. decz. 31-ig ideiglenesen érvényben

hagyta, azon különbséggel — mely általában valamennyi adónemnél meghonosult, — hogy az adóláb az előbb divott gyökadó és különféle pótlékok helyett egy tételben van kifejezve. Az adóláb Magyarországon $29\frac{76}{100}$ százalék, Erdélyországon 22 százalék, miből mindkét országban 9 százalék a földtehermentesítési járulékra esik.

Az adó-kataster ellen több ellenvetést hoznak fel. Jelesen a) a kataster készítése sokba kerül s így az adózó polgárok nemcsak a telekadóval sujtják, hanem maguk a költségek is, melyek a kataster készítésére szolgálnak, terhelik őket; Franciaországban egy-egy négyszegű mérföld 6000 frankba, s így az összes kataster 200 millióba került, Ausztriában egy négyzet mérföld felmérése 2890, becslése 1270 frtba, az egész kataster 22 millió frtba került. Magyarországon a jelenlegi lassu felmérések mellett a katasteri munkálatokat végző hivatalnoki személyzet összes költsége 349.948 frt. — b) Felhozzák továbbá, hogy a kataster elkészítése főleg nagyobb országokban sokáig tart s így a szerint a mint az egyik vidéken a kataster kész vagy sem, egyenlőtlen adó leendő kivette. Ausztriában pl. a katasteri munkálatokat már 1817-ben kezdték meg és csak 1865-ben fejezték be; ha Magyarországon a munkálatok oly arányban fognak folyni mint eddig: a kataster hihetőleg 1910-ben készül el. — c) Végül a katastert haszontalannak mondják, mert a jövedelmet csak átlag, csak nagyjában határozza meg; holott az a jószág nagysága, a jószágtulajdonos egyénisége, de sőt a helyi viszonyok folytonos változtával is más és más szokott lenni.

Ezen ellenvetésekkel szemben meg kell jegyezni, hogy ha a) sokba is kerül a kataster, azon előnyök, melyeket az állam a pontosan készült munkálatokból huz, bőségesen kifizetik a költségeket. Ily katasteri munkálatok által ugyanis az ország terület-viszonyait lehet pontosan kitudni, megtudhatjuk így mennyi termőföldje van az országnak, a termőföld milyen gazdasági műveletre használtatik, szántóföldnek, erdőnek, rétnak stb.-e, — milyen termékenységű az ország, milyen terményeket állit elő stb., fel lehet továbbá használni a katasteri munkálatokat pontos térképek készítésére, a hiteltelek-könyvek szervezésénél stb., mindezek oly előnyök, melyeket a kataster költségeinek vizsgálásánál figyelmen kívül hagyni nem szabad; — b) nem lehet tagadni, hogy a kataster sok ideig készül s hogy ezen idő alatt az egyes vidékeken különböző lehet az adó; de nem tekintve, hogy e körülmény csak átmeneties, meg kell gondolni, miszerint jobb ha időnként mindig kevesebb és kevesebb vidék adózik egyenetlenül, mintha az egyenetlenség a kataster hiányában mindig és állandó maradna; — c) végül a katasteradó ellen vetett

azon hiányon, hogy nem felel meg a jószág valóságos jövedelmének s hogy változott viszonyokkal szemközt állandó marad: a pontos nyilvántartás és folytonos kiigazítások által kell és lehet is segíteni.

A statistikusknak a telekadó tekintetében következőkre kell leginkább ügyelnie: meg kell mindenekelőtt határozni mely módon és alapon vették ki a telekadó; ha az adókataster honolt meg, mikép készítették, meddig haladt valamely országban a katasterben szükséges egyes munkálat, jelesen, mennyire haladt az előmunkálatok elkészítése, mennyire a becslés, a felmérés; a becslésnél fel kell említeni, mely módon történik a becslés, vajjon meghatározott számu éveként árai vétetnek-e tekintetbe, vagy meghatározott egyes vagy több évnek árai; ez utóbbi esetben a statisztikus kötelessége egyszersmind kimutatni, mely viszonyban állnak ezen éveknek árai a mostaniakkal, hogy így az adózás egyik alapjának, a becslésnek kedvezőbb vagy kedvezőtlenebb volta kitűnjék. A felmérésnél figyelmet kell fordítani az egyes felmérési munkálatokra, a háromszögelésre, a helyszini felmérésekre, valamint a felmérésekkel egybekötött egyéb műszaki munkákra, pl. a térképek készítésére, fel kell említeni mely közegek által készült a kataster, mennyibe került a kataster, használtatnak-e a munkálatok más czélra is, mi az adóláb és mennyit jövedelmez ez adó.

Magyarországban a földadó az egyenes adók legjelentékenyebb neme, a mennyiben ugyanis 34,262.000 frtot eredményezett s így az összes egyenes adóknak két harmadrészét a telekadó jövedelme szolgáltatja.

Mielőtt a telekadót elhagynók, még egy nagy jelentőségű pontra kell figyelnie a statistikusknak. Sok író ugyanis a telekadónál követeli, hogy a telken fekvő terhek, tekintet nélkül tulajdonoságukra, levonassanak a tiszta jövedelemből s az így megmaradt rész jusson csak telekadó alá. Az u. n. reálterhek, pl. kegyuri költségek, a tized, a robot tekintetében áll ugyan ez elv, mert ezek oly terhek, melyek a jószágot természeténél fogva terhelik; de nem áll a magánjogi adósságokra és jelzálogi terhekre nézve; mert a) a jelzálogi adósságok nem tétetnek mindig a földjavítások végett, hanem egyszerűen azért, mert a telek biztos jelzálogul szolgál s a telekre könnyebben nyerhetni hitelt mint személyes viszonyokra; b) a kölcsönvett tőke előnyben részesülne a gazda saját tőkéje ellenében; c) az ellenkező nézetűeknek azon állítása, hogy a jelzálogi terhek tekinteten kívül hagyása mellett egy és ugyanazon tőke kétszer adóztatik meg, egyszer a tőkésnél mint tőkeadó, s másodszer a földbirtokosnál a telekadóban, nem áll: mert a földbirtokon e tőke után

azért fizet adót, mivel általa földjövödelme nagyobbodhatik. Magyarországon a jelzálogi terhet nem számítják le a tiszta jövedelemből.

b) Házadó.

Az épület- vagy házáadó az épület jövödelme után szedett adó. A házáadó vagy házbéradó vagy házosztályadó; mert az u. n. ablak- és ajtóadó, valamint a tűzhelyadó stb., mely adónemek a házak egyes felismerhető s könnyen számba vehető részek után szedettek, mint az adóelmélet által követelt kellékekkel homlok egyenest ellenkezők csak kivételkép fordulnak még elő némely államokban. A házbéradó a ház bérjövödelme után fizettetik; itt a ház tulajdonosa bevallja a ház jövödelmét, a benlakó házfelek aláírásokkal bizonyítják a házi ur vallomásának igaz voltát, az így kitudott jövödelemből egy bizonyos hányad épületfentartási költség gyanánt levonatik s a jövödelem megmaradt része mint tiszta jövödelem megadóztatik. A házosztályadónál a házak nagyságuk, illetőleg lakosztályaik szerint több osztályba soroztatnak és a mint nagyobb vagy kisebb számu osztálylyal birnak, a mint a helység nagyobb vagy kisebb: nagyobb v. kisebb adóval rovatnak meg.

A statistikában mindenekelőtt meg kell határozni, mely házak után jár általában a házáadó, mert az egyes törvényhozások felfogásához képest nem minden épület tartozik házáadó alá, így nálunk az 1868: XXII. törvénycikk szerint házáadó alá nem tartoznak: az isteni tiszteletre szánt épületek, a királyi udvar palotái és lakházai, államépületek és kormányépületek, országházak, megyeházak, községházak, dolgozóházak, fegyházak; állami, törvényhatósági és községi hivatalos helyiségek; tudományos akademiák, muzeumok, egyetemek, nyilvános tanintézetek, iskolák; lelkészi és tanítói lakások; katonai laktanyák; gazdasági épületek; kórházak; szegény sorsu tanulók és szegények ellátására szánt épületek; kolduló szerzetek kolostorai és halottas házak. — Fel kell említeni, valjon csak házbérjövödeleladó vagy házosztályadó is létezik az államban. Ha mindkettő létezik, mely házak tartoznak a házbér-, és melyek a házosztályadó alá. Magyarországon oly ház, lakrész és a háznak minden oly helyisége, mely tényleg bérbe van adva, különbség nélkül, mindenütt házbéradó alá esik; azon városokban és községekben, hol a tényleg bérbe adott lakrészeknek száma legalább felét képezi a létező lakrészek összes számának, a ki nem bérelt épületek is házbéradó alá vonandók. A házbéradónál fel kell említeni az adólábat és mi vonatik le a bevallott nyers jövödelemből épületfentartási költség fejében. Magyarországon a beval-

lott nyers jövedelemből Buda-Pesten 15, másutt 30%^o vonatik le épületfentartási költség és értéktörlesztés fejében, és az ekkép kiszámított tiszta jövedelem minden száz forintja után Budapesten 24, egyéb helyeken, ha a tényleg kibérelt lakrészek az összes lakrészeknek legalább felét teszik, 20, különben pedig 16 ft fizetendő házbéradól.

A házosztályadónál szintén ki kell tenni azon fokozatot, mely szerint az adó fizettetik. Nálunk oly helyeken, hol az összes lakrészeknek egy harmada nincs bérbe adva, következő az adó:

1 lakrész után		— ft 60 kr.
2	" "	1 " 60 "
3	" "	3 " — "
4—5	" "	5 " — "
6—7	" "	11 " — "
8—9	" "	18 " — "
10—14	" "	30 " — "
15—18	" "	50 " — "
19—21	" "	60 " — "
22—24	" "	20 " — "
25—27	" "	80 " — "
28—29	" "	85 " — "
30—35	" "	100 " — "

harminczöt lakrészen felül minden további lakrész után három forinttal több fizettetik. Oly helyeken, hol az összes lakrészeknek legalább egy harmada tényleg bérbeadottnak bizonyul: nagyobb a házosztályadó és pedig 50%^o-kal nyitott helyiséggel nem bíró házakra, 100%^o-kal azokra nézve, melyek nyitott helyiséggel (mészárszék, bolt, kávéház, kocsmá) bírnak. Lakrészekül csak szobák és boltok vétetnek; előszobák, termék, társalgási szobák, irodák, hálószobák stb. szintén lakrészek; ellenben a konyhák, pinczék, padlások és falvakon az ugynevezett pitvarok, árurakhelyek, elésgkamrák, istállók, műhelyek az osztályozásnál nem vétetnek fel.

Az épületadónál szokásos az ujonnan épült házak és házrészekre, az építési kedv emelése tekintetéből, bizonyos időre adómentességet adni; nálunk tiz évi adómentességnek van helye ha olyan helyen, a hol előbb épület nem létezett, új ház építtetik vagy pedig az épület oly toldattal gyarapszik, hogy általa új adótárgy keletkezik; nyolcz évi adómentesség adatik akkor, ha előbb fennállott, de a földszinég lebontott épület helyébe s falak vagy falrészek felhasználása nélkül új épület állíttatik. Budapesten ily esetekben az adómentesség új épületeknél és toldaléképítésekénél tizenöt,

lerombolt házak újból felépítésénél tizenkét évre terjed. Azon esetre, ha a házrészlet nincs bérbe adva, természetesen a házbéradó elengedtetik.

Végül az összes házadójövedelmet kell kimutatni, mely Magyarországon 5,792.000 forint.

c) Személykereseti adó.

A személykereseti adó fogalma igen nehezen határozható meg; magában foglalja ugyanis ezen adó egyrészt a kereseti adót, másrészt a fejadót. Kereseti adó alatt értjük azon adónemet, mely az egyes foglalkozások után eredt jövedelem után szedetik. Fejadó alatt pedig azon adónemet, mely minden bizonyos kort elért állampolgártól, tekintet nélkül van-e jövedelme vagy mennyi e jövedelem, szedetik. Ezen adó az adók között a legprimitivebb és ellenkezik az adóelmélettel, a fejadó ugyanis egyenlően éri a gazdagot és szegényt s ennél fogva ép ezen egyenlőségénél fogva egyenlőtlen hatáson leend, mert inkább sújtja a szegényeket mint a gazdagot, inkább sújtja a családost embert, mint a nem családost.

A személykereseti adónál a statistikusknak ki kell tüntetni a következő mozzanatokat: az adó tárgyát, jelesen, mely kereset esik ez adó alá, az adózó személyeket, azon osztályzatot, mely szerint az adóláb meghatározatik, igen kívánatos az egyes adózó osztályok viszonyát egymáshoz tudni, miután ez leginkább világítja meg, vajjon az egyes osztályok általában és viszonyítva mennyivel adóznak s mennyiben méltányos a rájuk vetett adó; végre ki kell tüntetni az ezen adónemnél befolyt jövedelemösszeget. Magyar- és Erdélyországon a személyes kereseti adó tárgya: a személyes kereset; ezen adót fizeti minden lakos, a ki 16-ik korévét betöltötte, és pedig 3 osztályzat szerint: az I. osztályba tartoznak: házas zsellérek, kertbirtokosok és napszámosok, faluhelyen 56 $\frac{1}{2}$ kr, városokban 1 ft 13 kr adóval; gyárakban, kereskedelmi és iparvállalatoknál és a mezei gazdaságnál alkalmazott legények és egyéb segéd munkások, ha saját háztartásuk nincs, falun 85 kr, városokban 1 ft 69 $\frac{1}{2}$ krt; — cselédek f. 56 $\frac{1}{2}$ v. 85 kr; ezen osztálybeliek feleségei, fiai, leányai és testvérei, ha a családfővel közös háztartásban élnek és külön önálló keresetet nem űznek, f. 56 $\frac{1}{2}$ v. 85 krt. A II. osztályzatba tartoznak: mezei gazdák 50 holdat tul nem haladó földbirtokkal, tulajdon háztartással bíró segéd munkások 1 ft 69 $\frac{1}{2}$ kr; — állam, törvényhozás, megyei és városi hatóságok, közalapítványok szolgáltatásban alkalmazott tisztviselők, valamint katonai hivatalnokok a következő tételek valamelyikével rovandók meg: 1 ft 5 kr, 2 ft 10 kr,

3 ft 15 kr, 4 ft 20 kr vagy 6 ft 30 kr; ugyanazok ha nyugalmazvák s az itt alkalmazott szolgálak: 1 ft 5 kr és 2 ft 10 kr; a szolgálak ha nyugalmazvák 1 ft 5 kr; községek, közsintézetek, egyletek és magánszemélyek szolgálatában alkalmazott tisztetek és tisztviselőik, írók, művészek, egyházi javadalmat élvező lelkészek, okleveles ügyvédek, mérnökök, orvosok, sebészek, gyógyszerárosok, bábák és királyi városokban levő kisebb ingatlanok birtokosai fizetnek 1 ft 69½ krt, 3 ft 38½ krt, 5 ft 7½ krt, 6 ft 76½ krt, 10 ft 14½ krt; ugyanazok ha nyugalmazvák vagy az említetteknel alkalmazott szolgálak, továbbá segédlelkészek, nyugalmazott v. fegyelmi elbánás alatt álló egyháziak, magántanítók, valamint tanulók, kik magántanításból élnek: 1 ft 69½ kr, 3 ft 38½ kr; az itt említett szolgálak ha nyugalmazvák 1 ft 69½ kr, ipartűzők, kereskedők, haszonbérletők, dohány- és bélyegtűzserékek falun 1 ft 69½ kr, 3 ft 38½ kr, 5 ft 7½ kr, 6 ft 76½ krt; városban: 3 ft 38½ kr, 5 ft 7½ kr, 6 ft 76½ kr, 10 ft 14½ krt. A II. osztályba tartozók feleségei, fiai, leányai és testvérei, ha a családfővel közös háztartásban élnek és külön keresetet nem űznek, a felsorolt adótételek felét fizetik. — A III. osztályba azon adókötelezett egyének tartoznak, kik az első két osztályban még nem foglalvák. Ezek a személyes kereseti adót a rájuk az adóév előtti évben rótt egyenes adó összelete szerint következő mérvben fizetik: ha 1 fttól 105 fűg fizettek egyenes adót, 6 ft 76½ kr. a személykereseti adó, ha 105—210 ftot, 10 ft 14¼ kr, ha 210—525 ftot, 13 ft 52½ kr, ha 525 fton felül, 16 ft 90½ krt; ezen osztályba tartozók feleségei, fiai, leányai és testvérei az említett adótételek felét fizetik. Ki személyes keresete vagy foglalkozása után jövedelemadó alá is esik, annak azon összeg, melyet foglalkozása után személyes kereseti adó fejében fizet, jövedelemadójából levonatik. — Személyes kereseti adó alól felmentvők: a tényleges szolgálatban álló katonaság, patentalis rokkantok, a pénzügyőri legénység, nyugdíjazott bányamunkások, azok, kik Magyarországon egy évig még nem tartózkodtak, papnöveldei növendékek, nyugalmazott vagy fegyelmi eljárás alatt álló egyháziak, a mennyiben nyugpénzt nem huznak, kolduló szerzetesek tagjai, alamizsnából élő személyek. — Erdélyországban a legujabb időkig a személykereseti adónak több faja létezett; ugyanis a védelmi díj, a fejdíj, a pótdíj és a polgárdíj; az 1868: XXXIV. törvényczikk azonban Erdélyországon is a Magyarországon szokásos személyes kereseti adót honosította meg. — A személykereseti adó Magyarországon 7.415.000 ftot jövedelmez.

d) *Jövedelmi adó.*

A jövedelmi adó az egyes egyének jövedelme után szedett adó. A jövedelmi adó vagy általános jövedelmi adó, midőn minden más adónem kizártával az egyes egyének jövedelme után szedik az adó; a nehézségek mindazáltal, melyek az általános jövedelmi adó meghonosításánál a jövedelem kitudására való műveleteknél jelentkeznek, az általános jövedelmi adó gyakorlati kivételét igen nehezítik, sőt lehetetlenné teszik, és ennél fogva csak ritkán szokott előfordulni. A kiegészítési jövedelmi adó (ausgleichende, ergänzende Einkommensteuer) vagy az egyes országokban az egyenes adók által még nem ért jövedelmet kívánja adó alá vonni, vagy az adóteher viselésében az egyes egyenes adók által netán keletkezett egyenlőtlenségeket kívánja kiigazítani. Ez adó kivetésénél leginkább szokásos az osztályrendszer (Klassensteuer), mely szerint az egyes adózók foglalkozásuk szerint bizonyos osztályokba soroltatnak és ezen osztályzatokhoz képest külön adó alá vonatnak.

A statistikában fel kell említeni: ki fizet jövedelmi adót, mily osztályzatok léteznek, mily uton határoztatik meg, ki melyik osztályba tartozik, önvallomás útján-e, hatóságilag-e, külön bizottságok által-e, van-e helye a reclamationak, igénybe veszik és mily arányban a polgárok a reclamatiot, a reclamatio kiigazításokra ad-e alkalmat vagy sem, az egyes osztályzatok mily arányban fizetnek adót, mennyi az adóösszeg és mily arányban áll az az egyes adókhoz képest?

A mi Magyarországot illeti, az 1868: XXVI. törv. czikk szerint a jövedelemadó tárgya azon jövedelem, mely föld- vagy házadó által megadóztatva nincsen; jövedelemadó alá nem tartoznak: a kir. udvartartás költségei; a külhatalmak itt székelő követeinek és consulainak jövedelme; az országban egy éven alul tartózkodó külföldieknek üzleti vagy az országban tett befektetések utáni jövedelme; az országban tartózkodó török alattvalók jövedelme; a tudományok előmozdítására és a nyilvános közoktatás céljaira szolgáló tőkék kamatjövedelme; részvények utáni jövedelem, a mennyiben az illető társulatok jövedelme már meg lett adóztatva; kórházak; a katonák kincstári fizetése; a Mária Terézia lovagrenddel és vitézségi érdmekkel összekötött járandóságok; patentalis rokkantok nyugdíjai; köz- és magántisztviselők szálláspénze, lótartási járandósága, sölletménye, átalányai, drágasági pótlékai és jutalomdíjai; a díjbevonással terhelt tisztí fizetések a szabályszerű 12 havi levonási időszak tartamára; pénzügyőri le-

génység fizetése és nyugdíja; bányamunkások és özvegyeik kegyés nyugdíja; azon nyugdíjak és segélyezések, melyeket a testületek és egyletek által alakított alapokból ugyanezen testületek s egyletek tagjai vagy azoknak özvegyei és árvái huznak; kolduló vagy betegápolással foglalkozó szerzetesek; papnövendékek, rendes tanulók személyes keresményök és nyert ösztöndíjaik után; árva- és szegényápoló intézetek; koldusok. A jövedelemadó három osztály szerint fizetetik; az első osztályba tartoznak: a kilenced és hegyvám, valamint a földbirtokkal összefüggő mindazon jövedelem, melynek alapjától a jövedelemélvező még nincs megadóztatva; a kir. kisebb haszonvételekből eredő jövedelem; a haszonbérlők bérlemény utáni nyeresége; a nyereségre alakult részvénytársulatok évi tiszta jövedelme; minden jövedelem, mely bányászati, gyári, kézmű- és más iparüzletből, kereskedésből, művészi, tanügyi, orvosi, sebészi, ügyvédi, mérnöki gyakorlatból, ügynöki, személy- és áruszállítási vagy bármely más haszonhajtó foglalkozásból és üzletből származik; ezen osztály jövedelmi adója a tiszta jövedelemnek 10%.

A II-ik osztályba tartoznak: köz- és magántisztviselők, hivataloszolgák, házi tiszték és bármi nevezet alatt bérvizonyban állók állandó fizetési, valamint azoknak akár készpénzben, akár terményben járó illetménye; szolgálati viszonyból származó nyug- és kegydíjak; ápoló vagy életbiztosító intézetektől betételek folytán huzott évi járadékok; a tudományos akadémiai tagoknak állandó fizetése; egyházi személyek és testületek rendes jövedelme. Ezen osztály a jövedelmi adót meghatározott kulcs szerint fizeti, melynek lényege következő: az első 500 ftig az adó 1%, ezen első 500 fttől 1500 ftig 2%, azonfelül 2500 ftig 3%, ezenfelül 3000 ftig 4%, ezenfelül 3500 ftig 5%, ezenfelül 4000 ftig 6%, ezenfelül 4500 ftig 7%, ezenfelül 5000 ftig 8%, ezenfelül 5500 ftig 9% s azonfelül 10%. Látni tehát, hogy ez osztályban a jövedelmi adó progressiv. Ugyanis progressivnek mondjuk az adót, ha az adóláb a jövedelem nagyságával haladványban nagyobbodik. Ezen adó igazságos voltát azon körülményre vezetik vissza, hogy a kiadás sokkal jobban terheli a kis jövedelmet, mint a nagyot s ennél fogva csak ott lesz igazságos az adó, ha a jövedelem nagyobbodásával arányosan nagyobbodik. Habár e tekintetben van is bizonyos igazság és jogosultság, mely a progressiv adó mellett szól, azt általános elvként elfogadni és minden adónemnél alkalmazni nem lehet, mert a) az adó termelési költség levén, lehetetlenné teszi a nagy jövedelmet huzónak a versenyt a kis jövedelmet élvezővel; ha pl. a telekadónál alkalmaz-

nók a progressiv adót, a kis birtokosok előnyben volnának természetük eladásánál a nagy birtokosok iránt; b) bármily kicsiny legyen is a progressio, az adó elvégre az összes jövedelmet fogja elnyelni s ennél fogva bizonyos határnál a progressiot meg kell szüntetni; mint láttuk, a magyar jövedelmi adónál 10% a maximum, a melynél tovább a progressio nem halad.

A jövedelmi adó III. osztályába tartozik minden kamatjövedelem és életjáradék; ezen osztálybeli jövedelem 10%-nyi adó alá esik; ezen osztály adója alá nem esik: a magyar vasuti kölcsön szelvénykamatai után huzott jövedelem, mely az 1867: XIII. törv. czikk szerint adómentes, és a földtehermentesítési adósság szelvénykamatai után huzott, mely csak 7%-nyi adót fizet. A III. osztály tehát a tőkeadót vagy a tőkekamatadót foglalja magában. A tőkeadó ugyanis a kamatozás végett alkalmazott tőkének jövedelme után szedett adó. A tőkeadó ellen sok megtámadás tétetett; némelek szerint célszerűtlen ez adó, mert nem a tőkekamatot élvező tőketulajdonos, hanem az adós fizeti ez adót, kire azt a tőkepenzes áthárítja; ez ok mindazáltal nem döntő, mivel az adóáthárítás minden adónál fordulhat elő; mások azon félelmet támasztják, mintha a tőkeadó által a tőkepenzesek tőkájüknek értékesítését inkább a külföldön fogják eszközölni; ez ok szintén nem valószínű, annál kevésbé, miután jelenleg a legtöbb mivelte államban ugyis létezik tőkeadó s így ez adó alól ugy sem vonhatja ki magát a tőkepenzes; ismét mások felemlitik azon nehézségeket, melyekkel a tőkekamat után nyert jövedelem kitudható, meg nem gondolván, hogy majdnem valamennyi adótárgynál előfordulnak s pedig sokszor még nagyobb nehézségek. A tőke után a tőkepenzes jövedelmet huz, illő és méltányos tehát, hogy jövedelme után adózzék. A statisztikus a tőkeadó tekintetében az említett pontok mindegyikére figyelmeztet; kimutatja, valjon a tőkeadó következtében csökkent-e a tőkéknek száma valamely országban, kimutatja azon nehézségeket, melyek a tőkeadó kivetésénél előfordulnak s kimutatja számokkal, valjon csakugyan lehetséges vagy sem a tőkeadót valamely országban rendszeríteni.

A jövedelmi adónál általában igen nagy nehézség merül fel a jövedelem kitudásánál, illetőleg meghatározásánál. A statisztikában figyelmet kell fordítani a jövedelem meghatározásának módjaira s fel kell említeni, mily hatású az egyes országokban honos mód.

Magyarországon a jövedelem kitudására rendszeren a bevallás szolgál; e bevallást az adóhivatal megvizsgálja és megjegyzéseivel együtt az adókivető bizottsághoz terjeszti, mely a pénzügyminiszter által kinevezett elnök és jegyző és a megye vagy város által ki-

jelölt két tagból áll. Ha a bevallás kielégítőnek nem látszik, az adó-minimum jó tekintetbe.

Jövedelemadó-minimumul a haszonbérelőknél a haszonbér $2\frac{1}{2}$ százaléka, gyakorló ügyvédek, orvosok, sebészek, bábák, tanítók, mérnököknél összes évi lakbérüknek, tüzeti helyiségeiket vagy irodáikat is ide értve, 12—20 százaléka, tekintettel a családtagok számára; kereskedők, iparüzők és más haszonhajtó foglalkozásoknál az évi lakbér 15—20% és azonfelül üzleti helyiségeik bérének 5%; végre a falusi kézműiparnál, ha legény nélkül üzetik, 4 ft, egy segédmunkással 6 ft, két segédmunkással 8 ft s így tovább minden segédmunkásért két forinttal több, tekintetik. Az ekkép rendezett jövedelmi meghatározás következtében a magyar miniszter a jövedelmi adónál tetemes emelkedést remél.

A jövedelmi adóból befolyó jövedelem 6,435.000 ft.

A magyar költségvetésben az egyenes adók alatt a királybér-hátrálékkal is találkozunk és ugyanez összesen 17,000 ftot tesz. Ezen hátrálék még azon időkből maradt fenn, midőn a szabad királyi városok közvetlen uruknak, a királynak évenként bért, királyi bért fizettek (census regius).

Adóhátrálékok.

Az egyenes adóknál gyakran találkozunk hátrálékokkal, melyek az államháztartásban annyival inkább zavartokozók, mert az egyenes adók után várt jövedelem már előre kijelölt szükségletek fedezésére szolgál. Az adóhátrálékok a statistikában különösen figyelemre méltandók: ha valamely álladalomban adóhátrálékok állandóan jelenkeznek, ott okvetlenül társadalmi vagy állami bajokra kell következtetnünk. A statistikának feladata, kiténtetni, vajjon muló bajok vagy épen elemi balesetek következtében állottak-e be a hátrálékok vagy pedig politikai okok, tán a népnek ellenszegülése a kormány ellenében, mint történt pl. nálunk 1860 után, okozzák-e az adóhátrálékok emelkedését, vagy végre maga az adó-lábnak sulyossága következtében állnak-e elő az adóhátrálékok. Ha a statistika így az adóhátrálékok nagyságát és okát kimutatja, könnyű leend egyszersmind a kormánynak az adóhátrálékok behajtása vagy be nem hajtása iránt intézkedni, valamint könnyű leend az adóhátrálékoknak megakadályozása iránt jövőben gondoskodni.

Az adóhátrálékok behajtásánál a statistikus fordítsa figyelmét a behajtásnál alkalmazott fokozatokra, pl. az egyszerű megintés, büntetés, adóbehajtás, katonaság által való behajtás stb. módokra s említse fel, mily eredményre vezetett az egyes eljárési mód.

Fogyasztási adók.

Fogyasztási adók (Verzehrungs-, Consumtionssteuer) fogyasztási cikkek után szedett adók. Miután pedig a fogyasztási adók legnagyobb része közvetetten (indirecte) szedik vagyis az állam az adót nem egyenesen a cikk fogyasztójától veszi, hanem a cikk előállítójától vagy árulójától, még pedig oly szándokkal, hogy a cikk előállítója vagy árulója az adót a vevőre hárítsa át: ez adók rendesen közvetett adóknak (indirecte Steuern) is nevezetnek. Az elnevezés annyiban hibás, mert vannak és lehetnek fogyasztási adók, melyek egyenesen vettetnek ki, pl. a lakásadó, a fényüzési adók stb.

A fogyasztási adók célszerűsége és igazságos volta mellett és ellen több ok hozatik fel. Jelesen a fogyasztási adók célszerűsége mellett felhozzák, hogy az egyenes adók által netán keletkező igazságtalanságok ez adók által kiegyenlítettnek; az egyenes adóknál ugyanis majdnem mindig átlagjövedelem adóztatik meg, s így az átlagosság természeténél fogva némelyek valószínűs jövedelmüknél több után, mások tán kevesebb után fizetik adójukat, s ennél fogva némelyek túlterhelvék, mások kevésbé megadóznak; a fogyasztási adónál az adó a fogyasztáson sarkal, a ki kevesebb egyenes adót fizet, mint mennyit jövedelme után kellene fizetnie, az a jövedelméből különben fizetendett részt élveinek kielégítésére fordíthatja, fogyasztása nagyobb lesz, mint különben lett volna s így fogyasztása által fogyasztási adó fejében fizet többet, s kiegyenlítve lesz az adórendszer által támadt egyenetlenség; ellenkezőt tapasztalunk az egyenes adóknál inkább terhelnél, ez fogyasztását megszorítja s így kevesebb adót fizet. Előnyösek a fogyasztási adók, mert fizetésök a fogyasztó tetszésétől függ, ki nem akar szeszadót fizetni, nem fog szeszt fogyasztani; az adózók a fogyasztási adó terhét nem igen érzik, mert a fogyasztási cikk vásárlásánál igen csekély összegekben fizetik azt. A fogyasztási adók által az állam mindig és állandóan kap jövedelmet, holott az egyenes adóknál csak időnként. A fogyasztási adók behajtása az államnak nem okoz oly nagy költségeket mint az egyenes adóké, a fogyasztási adók által a külföldi, de az országban tartózkodó állampolgárok is adó alá vonhatók; végre a legmiveltebb nemzeteknél a fogyasztási adók napról napra nagyobbodnak és kedveltek.

Ez okok ellenében sokan a fogyasztási adókat megtámadják; ezek szerint a fogyasztási adók az állampolgárokat egyenetlenül érik s főképp a szegény népet inkább terhelik, mint a gazdagot; ha például a husadót vesszük, a szegény ember a husra vagyónának aránylag nagyobb részét adja, mint a gazdag s ennél fogva aránylag nagyobb adóval van terhelve mint a gazdag. A fogyasztási adók által a néptől több vonatik el adó fejében, mint mennyi az állam javára esik, mert az ellenőrzés foganatosítása végett az államnak sok hivatalnokot kell tartania, s ezeknek javadalmazása csak az adózó rovására esik. A fogyasztási adók csempészkedésre ösztönöznek s ennél fogva a nép erkölcsét rontják; a tapasztalás bizonyítja, hogy a csempészkedést a nép sok helyütt nem büntetésre méltó cselekménynek, hanem merész és erényes tettnek tekinti.

Ha el is ismerjük, hogy a fogyasztási adók hátrányokkal járnak karöltve, még sem tagadhatni, hogy az egyenes adók mellett mintegy kiegészítő és kiegyenlítő elemet és sok tekintetben előnyös adónemet képeznek. Csakhogy mindig helyesen meg kell választani az adó tárgyát és az adó nagyságát, mert ezektől függ többnyire a fogyasztási adóknál mutatkozó hátrányok nagysága. Általában a fogyasztási adóknál szem előtt tartandók következők: elsőrendű szükséglet fedezésére szolgáló cikket nem kell megadóztatni, hanem olyat, mely nagy fogyasztásnak örvend ugyan, de mégsem elsőrendű szükségleti tárgy, pl. a dohány, a tea, a bor stb. A mennyire lehetséges, kevés cikket legyen fogyasztási adó alá vetve, ne legyen az adó igen magas, különben a fogyasztást szerfelett megdrágítja, s a fogyasztókat más meg nem adózott cikkek fogyasztására készteti vagy a csempészkedést honosítja. Szedessék a fogyasztási adó minél közelebb a fogyasztásnál, hogy így a gyártó vagy kereskedő ne kénytelenítessék az általa előlegezett adóösszegre sokáig várni s tőkét így elhelyezni.

A fogyasztási adók a statistikuskak felette tágas és hálás tért nyitnak; mert ez adók emelkedése vagy csökkenése a polgári jólét emelkedésének vagy csökkenésének biztos jele gyanánt szolgál; ha valahol a fogyasztási adók növekednek, okvetlenül mondhatjuk ott, hogy a vagyonság is növekedett, feltéve természetesen az adólab egyenlőségét. Nem oly határozottan lehet a vagyonság csökkenésére következtetni, ha a fogyasztási adók csökkennek, főképp ha a csökkenés egyes fogyasztási adónemeknél jelenkezik, mert a fogyasztás csökkenése a fogyasztásnak más tárgyakra való irányulása

által keletkezhetett; a statisztikus tehát e végből nem elégedhetik meg, hogy egyszerűen a fogyasztás csökkenésének fokát kijelölje, hanem ki fogja fürkészni a csökkenés okát és így felvilágosítja adatait. Felette érdekes továbbá meghatározni az arányt, melyben az egyenes adók a fogyasztási adókhoz képest állanak s azon viszonyt, melyben az adók egyik és másik neme emelkedik vagy csökken, mert az eddigi tapasztalások azt bizonyították, hogy minél magasabb műveltségű valamely ország, annál nagyobb arányban emelkedik a fogyasztási adók összege az egyenes adókhoz képest. Végül a statisztikus az adóláb meghatározása tekintetéből is felette becses adatokat szolgáltathat az államnak; elméletileg ugyanis nem lehet meghatározni, mely adóláb szolgáltat legtöbb jövedelmet, a nélkül, hogy a fogyasztást csökkentené; itt tapasztalati adatok szükségesek, melyeket egyedül a statisztika nyújthat.

Nálunk a fogyasztási adók több tekintetben nem felelnek meg a tudomány által követelt kellékeknek; ezt mind az országgyűlés, mind a pénzügyi miniszter, midőn az 1868-ki költségvetést az országgyűlés elé terjesztette, határozottan ki is jelentette, miután azonban más adórendszert felállítani hirtelen nem lehetett, egyes változtatások mellett, egyelőre többnyire a volt adószabályok tartattak érvényben.

A fogyasztási adók tekintetében egyébiránt figyelembe kell venni az 1867: XVI. törvényczikk 11. §-át, mely szerint a só- és dohányjövédék és azon közvetett adók, melyek az ipartermelésre közvetlen befolyással vannak, névszerint a pálinka-, sör- és cukoradó mindkét államterületen e szerződés ideje alatt (10 évig) egyenlő törvények és igazgatási rendszabályok szerint fognak kezeltetni. E törvény oka az, hogy Magyarország Ausztriával egy vámterületet képez, s a két országot vámsorompók által egymástól elválasztani nem szabad; ha az egyik fél a fogyasztási adót kisebbre szabná, a fogyasztási cikk olcsóbban kerülhetne a piacra s a másik fél gyárterményeit kiszorítaná; pl. ha a cukoradó nálunk egy mázsára 5 ftban volna megállapítva, Ausztriában pedig csak 4 fttal, akkor az osztrák cukorgyárak a cukrot legalább egy forinttal olcsóbban adhatnák, mint a magyar gyárnokok és cukoriparunk meg volna semmisítve.

Magyarországon ötféle fogyasztási adó van: a szeszadó, boradó, söradó, husadó és cukoradó. A fogyasztási adók összesen 11,293.000 ftot tesznek; ez adók kezelésénél összesen felmerülő költségek 137,200 ft.

a) *Szeszadó.*

Az egyes fogyasztási adókra térve: a szeszadó legnagyobb jövedelmet szolgáltat. A szeszadó (valamint a fogyasztási adók általában) hazánkban az 1850. évi sept. 20-án kelt patens által rendeltetett el, s azóta számtalan változáson ment át. Az 1868: XVI. törv. czikk a szeszadó tekintetében lényegesen új elveket állított ugyan fel, de a szeszadóra nézve fenálló rendszabályokat, melyek az említett törvényben nincsenek érintve, további intézkedésig hatályban tartotta (15. §.).

A szeszadó tárgya oly szesz ital, melynek élvezete könnyen nélkülözhető. Mezőgazdasági országban a szesztermelés általában nagy horderejű, mert a szesz mezőgazdasági terményekből készülvén, a terményeket oly alakba hozza, melyben könnyen szállíthatók s ennél fogva a külkereskedésre alkalmas tárggyakká teszi a terményeket; de továbbá a szeszgyártás mezőgazdasági mellékipar levén, a mezőgazdaságra részint a termények fogyasztása, részint a szeszfőzésnél maradt hulladékoknak az állattenyésztésnél való alkalmazása által jótékonyan hat. Mind e körülmény megkívánja, hogy a szeszadó a szesztermelést ne gátolja.

A szeszadót általában ki lehet vetni a nyers anyag után; e mód azonban nem czélszerű; mert a nyers anyag, melyből a szesz készül, igen különböző, pl. serlé, bor, must, czukorüledék, szörp, gyümölcs, gyökerek, gumók, gabna, burgonya, hüvelyesek stb.; a nyers anyagnak szesztartalma is különböző, még pedig gyakran egy s ugyanazon fajú nyers anyagnál is; a nyers anyag után szedett szeszadó ennél fogva vagy egyenetlen volna vagy pedig minden egyes nyers anyagfajra külön-külön adót kellene kivetni, mi által a módszer igen bonyolulttá s az ellenőrzés felette nehezzé válnék. Az elméletnek sokkal jobban felelne meg a kész szesz után szedett adó, mert e módnál már maga azon anyag, mely az adó tárgya, adóztatik meg; csak hogy a szesztartalom mennyiségének meghatározása felette nehéz, ez, valamint azon körülmény, hogy a szesz könnyen el lehet rejtteni, tehát a pénzügyi közegeket kijátszani: e módszer ellen szól. Szokták a szeszadót az erjedési edények ürmelete után is szedni; az adónak ezen módja azon nézetten sarkal, hogy az erjedési edények ürmértéke az azokban bizonyos idő lefolyása alatt erjesztett nyersanyaggal, illetőleg a belőlük előállított szeszszel arányban van; e módszer azonban szükségessé teszi, hogy a pénzügyi közegek folytonosan ellenőrizzék a szeszégetőt, folyto-

nosan figyeljenek reá, valjon a meghatározott ürmértéket használja-e, valjon a meghatározott időben erjeszt-e stb.

Miután az említett módok mindegyike ellen mind a szeszgyárnok, mind a pénzügyek érdekében sok kifogás fordul elő, valamint általában a fogyasztási adóknál, a szeszadónál is az átalányadó (Pauschalsteuer) pártolja az elmélet. Ez adónál a gyárnok a pénzügyi közegekkel megállapítja azon mennyiséget, melyet az előbbi időszakok tapasztalata szerint, bizonyos idő alatt jelenlegi gyárberendezése mellett előállíthat, s e mennyiség után fizeti az adót. Itt az ellenőrzés nem lesz faggató, nem fogják a pénzügyi közegek a gyár működését akadályozni s a kincstár érdeke legjobban is meg lesz óva.

A szeszadónál a statistikában elő kell adni mi után szedetik a szeszadó, valjon a nyers termények után-e, vagy a kész termény után, vagy az erjedési edények után, vagy átalányrendszer van-e alkalmazásban; minden egyes esetben mikép van foganatosítva az ellenőrzés, és mily hatása van ezen ellenőrzésnek egyrészt a termelésre, másrészt a csempészet meggátlására; fel kell említeni az adó-lábat és az ez adóból befolyt jövedelmet. A statistikusk egyébiránt ezen, valamint általában a fogyasztási adóknál még mellékes célokat is érvényesíthet a pénzügyi adatok gyűjtése mellett. Figyelmeznie lehet arra, mennyi szeszgyár, mennyi szeszfőzőtelep létezik, minden egyes telep mily terjedelmű, miféle terményekből égettetik szesz és mennyi termény lesz szeszszé égetve, a hulladékok mire használatnak stb.

Magyarországon az 1868: XVI. törv. czikk szerint a szesztermelés megadóztatása háromféleképen történik, ugyanis: megváltás, szabad kiegyezkedés és árszabás szerint.

Megváltás utján azon nagyobb szerű szeszfőződékek fizetik adójukat, melyekben az erjesztő edények összes ürmérete legalább is harmincz akó és a szesz italokat liszt tartalmu terményekből (burgonya, csicsóka, gabnafélék és hüvelyes vetemények), répából és cukorüledékből állítják elő. A megváltásnál (vagy általánosításnál) irányadó a gyár termelési képessége. A pénzügyi hatóság a termelési képességet oly módon határozza meg, hogy azon esetben, ha szeszfőzésre: a) kizárólag vagy részben cukorüledék használatik, az erjesztő edények összes ürméretének két harmadát; b) ha pedig más anyagok használatnak, az említett erjesztő edények ürméretének felét veszi alapul. A naponkinti termelési képesség az egész szeszfőzési idény alatt az ürméretnek minden osztrák akója után hét fok szesznyereményben (a 100 fokú szesz mérő szerint) ha-

tároztatik meg; a mely gyárakban kizárólag répát dolgoznak fel, ott a szesznyeremény egy akóra hat fok. Az így nyert napi eredmény azon hónap napjainak számával szoroztatik, mely óra az adóátalány meghatározandó; az ekkép kiszámított szeszfokok összege a fogyasztási adó gyanánt megállapított hat krajczárral szoroztatik s az így nyert összeg azon adóátalány, melyet a gyárnoknak a hó elején le kell fizetni (ha csak adóhitelezéssel nem bír), hogy ha szeszgyárüzletét folytatni akarja.

Szabad egyezkedés utján azon kisebbszerü szeszfőzdek fizetik adójukat, melyekben az erjesztő edények összes ürmérete harmincz akónál kisebb és szesz italokat liszttartalmu terményekből, répából és czukorüledékből állitanak elő; továbbá azon szeszfőzdek, melyek habár nagyobbyszerűek is, szesz italokat más mint az említett anyagból főznek. A szabad egyezkedés akkép létesitetik, hogy azon gyáraknál, melyek liszttartalmu anyagokból, répából v. czukorüledékből főznek szeszt, a bejelentett erjümméret összes akószáma, — azon szeszfőzdeknél, melyek liszt nélküli anyagokból állitanak elő szeszt, a kifőzendő szeszanyag akószáma a szeszfőzde tulajdonsága szerint egy-egy akó czefréből remélhető szeszlang (alkohol) foktartalmával szoroztatik s az így nyert szeszfokok összege a fogyasztási adóként megállapított 6 krajczárral szoroztatik. Az egyezkedési idő a felek tetszésétől függ, az adót az egyezkedési idő kezdete előtt kell nyugta mellett lefizetni, kivéve ha az egyezkedési idő két v. több óra terjed, azon esetben a fizetés ugyanannyi részletben és pedig az egyezkedési hónapok első napjain teljesithető.

Ha a szabad egyezkedés nem jó létre (és ha az átalánozás nem vétetik foganatba), az árszabás szerint történik a megadóztatás; az árszabás következő: a) ha liszt tartalmu termények, répafajok és czukorüledékből állittatik elő a szesz, az erjesztési edények ürmérete szerint minden osztrák akó után 38 krajczár; b) ha alma-, körte- és bogyós gyümölcsökből, valamint gyöknövények és sörházi hulladékokból állittatik elő a szesz, 25 kr; c) ha szőlőtörkölyből, 19 kr; d) ha csontáros gyümölcsökből (cseresnye-, szilva-, barackból), továbbá borból, borseprü-, szőlő- és gyümölcsmustból, 38 kr. az adó; e) végre ha főzésre magasabb czukortartalmu és tartalomdus folyadékok használnak a szesz előállítására: akkor maga a szeszgyártmány rovatik meg akónkint és fokonkint s pedig minden szesz fok után 6 krajczárral.

A szeszadó alól kivétel van a székelyföld azon vidékeire nézve, melyeken az eddigi gyakorlat tanusítása szerint is a marha

téli kitarása csak pálinkafőzés által biztosítható; e vidékekre azon kivétel engedtetik meg, hogy pálinkát liszttartalmu anyagokból is kisebb üstökön, melyek egy alsó-ausztriai akónál nem nagyobbak, főzhessenek, minden egyes egy alsó-ausztriai akó üst után évi adóátalány fejében két forintot kell fizetniök.

Adómentesek továbbá azon magánosok, kik (ha szeszfolyadékkal kicsinyben vagy nagyban nem üzerkednek) öntermesztette anyagokból önmaguk, velök egy kenyeren levő rokonaik vagy cselédek számára évenként legfőlebb két alsó-ausztriai akó pálinkát egy izben főznek. A ki e kedvezményben részesülni akar, tartozik ez iránt minden évben legalább deczember 1-jéig az illető pénzügyi közegnél nyilatkozni; megjelölni a helyet s épületet, melyben pálinkát akar főzni, a szeszfőzési anyag nemét, mikor kezdi s végzi a főzést, a kifőzni szándékölt pálinka mennyiségét, a birtok leírását, honnan a kifőzendő anyagot nyerni akarja; a főző kazán minőségét és ürméretét, a főzésre szükséges erjesztő és egyéb edények megnevezését, s az egy kenyéren levők számát.

Valamennyi fogyasztási adónál az adó észszerűen csak úgy követelhető, ha a fogyasztási cikk az országban csakugyan elfogyaszthatik. Ha a fogyasztási cikk készítője tehát a készített cikk után az adót már előlegezte, de a cikket a külföldre akarja szállítani, méltó és igazságos, hogy az állam az előlegezett adót — mely nem is vált adóvá még — visszatérítse.

A szeszadónál az 1868: XVI. törv.-cikk szerint a határvámvonalon kivitt szesz folyadékok minden szeszmérő foka után hat krajczár térítettik vissza. Ugyan ezen adóvisszatérítés jár az ólomcukor és ólomlé (Bleiweiss) készítésére belföldön használt szesz után is.

A szeszadóból az állam az 1869-ki költségvetés szerint 5,749.200 frtnyi jövedelmet húz.

b) *Boradó.*

A boradó oly fogyasztási cikket ér, mely igen nagy fogyasztásnak örvend a nélkül, hogy fogyasztása az élet fentartása végett multhatlanul szükséges volna. Tárnya tekintetében tehát a boradó czélszerű adónem. A kivetés és beszédés ez adónemnél azonban fellelte bajos. Ugyanis a bor különböző minősége szerint alig lehet külön-külön adófokozatokat felállítani, miután a borok minőségének megismerésére nagy szakavatottság kívántatik, sőt e minőséget általában meg sem határozhatni, mert idővel a bor minősége változik. A boradó ennél fogva minden esetre a terményt értékéhez ké-

pest egyenetlenül éri; az egyenetlenség pedig annál nagyobb, s annál igazságtalanabb, mert ép a közönséges borok, melyeket az alsóbb és szegényebb néposztályok fogyasztanak, sujtatnak aránylag nagyobb adóval.

A bor- és mustadó hazánkba az 1850. évi szept. 20-án kelt nyiltparancs által rendeltetett el és 1851. márczius 1-jén lépett életbe. Az 1868: XVII. t.-cikk ideiglenesen 1869. december végeig ez adónemet is, s az eddig szokásban volt szabályrendeleteket épségben tartja.

Ennélfogva jelenleg fogyasztásra szánt mindenféle szőlő-czefre, must és bor után adót kell fizetni; kivéttetik a) az 1868: XVII. törv.-cikk 2. §. szerint a szőlő-törkölyre öntött vízből készült s a bortermelő szőlősgazdák és ezek napszamosai által használtatni szokott löre, mely fogyasztási adó alá (1869. január 1-től kezdve) nem esik; nehogy azonban ezen mentesség az államkincstár jövedelmét (csökkentő visszaélésekre szolgáltatson alkalmat, a lörefogyasztási adómentesség csupán a bortermelő szőlősgazdák, ezek családtagjai és napszamosai használatára s csak a szüreteléskor általuk eleve bejelentendő szükséges mennyiségre érhető; b) a szőlősgazdáknak a szabályosan megállapított évi borterméséből tulajdon házi szükségökre 5% nem vétetik fogyasztási adó alá. Ezen adómentesség azonban a valósággal elfogyasztott bormennyiségnél többre ki nem terjeszthető, 15 akónál pedig több épen nem lehet és ha el nem fogyna, vagy épen mind megmaradna, adómentes készletként a következő évre át nem vihető.

Boradót fizetni tartoznak a) a borkereskedők, kik a borkereskedést nagyban üzik; b) a fogadós, vendéglős, kocsmáros, szóval mindazok, kik bort akónál kisebb mértékkel mérnek; c) a szőlősgazdák vagy szőlőbirtokosok.

Az adóalap az akó és itcze.

Az adótételek különbözők, még pedig a hely szerint különbözők, melybe a bor (must, czefre) hozatik.

Buda-Pesten (Ó-Budával együtt) és Pozsonyban, mely városok zártvárosoknak tekintetnek, minden bécsi akó bortól 1 frt. 68 kr., bormust- vagy szőlőczefrétől 1 frt. 26 kr. az adó;

azon helységekben, melyeknek népessége a huszezet meghaladja, a fogyasztási adó 1 frt. 26 kr., illetőleg 94·3 kr.;

azon helységekben, melyeknek népessége 10—20.000 közt áll, a fogyasztási adó 1 frt. 8·3 kr., illetőleg 75·6 kr.;

azon helységekben végre, melyeknek népessége a 10.000-et meg nem haladja, a fogyasztási adó 50·4 kr., illetőleg 37·8 kr.

A boradót meg kell fizetni a) midőn a bor az illető adóhelységbe hozatik, ennél fogva szőlőcsefrét, mustot és bort valamely beszedési helybe vinni vagy keresztül vinni, külön engedély nélkül csak nyilvános utakon (zárt városokban az e célra külön kijelölt utakon) szabad, a szállítás csak nappal eszközölhető, még pedig april hótól szeptember végeig reggeli 5 órától 9 óráig, a többi hónapokban reggeli 7 órától esteli 7 óráig; b) azon szőlőcsefrére és mustra nézve, melyet a szőlős vidékeken a szőlőbirtokos további kezelés végett beszállít, elegendő, ha a szüret idejékor a pinczébe rakott csefre vagy must mennyisége minden hét végén az ellenőrködő pénzügyi közegnél bejelentetik.

Hogy pedig a szőlőcsefre vagy must el ne sikkasztassék és a kiforrt bor mennyisége, mely után az adó megfizetendő, kevesebb ne legyen, mint a mennyinek lennie kellene: a nyert bormennyiségnek a szőlőcsefréhez és musthoz való viszonya akkép határoztatik meg, hogy minden 13 akó szőlőcsefrénél 10 akó bormust, és minden 10 akó bormustnak 9 akó bor felel meg.

A boradónak összege 1,834.200 ft.

c) *Húsadó.*

A húsadó elsőrendű szükséglet fedezésére szolgáló élelmi szert ér, még pedig oly élelmi szert, mely a testi erő fentartására nagy hatással van; drágítja tehát a testi erő fentartására szükséges élelmi szert s ennél fogva czélszerűtlen adó. Miután az élelmi szerek drágítása által a szegényebb sorsuakat, kik ugyszólván csakis élelmezésük miatt dolgoznak s minden keresetüket élelmezésre fordítják, inkább terheli, mint a gazdagabbakat: a húsadó igazságtalan adónem. A húsadónál a statistikusknak az adóláb, az adótárgy, a befolyt adómennyiségen kívül különösen figyelmeznie kell, mily hatást gyakorol az adó a húsfogyasztásra, — ki van-e bérelve a húsadó, mint az rendszeren városoknál történni szokott, és mily hatást gyakorol e kibérlés a húsfogyasztásra.

A húsadónak igazságtalan voltát félre nem ismerte a magyar törvényhozás, miután azonban az adórendszernek gyökeres megváltoztatását hirtelen foganatosítani nem lehetett, s miután másrészt az állam az eddig kínálkozott jövedelem-forrásokról le nem mondhatott: a húsadó ideiglenesen 1869. decz. 31-ig meghagyatott.

A húsadóra nézve is az 1850. szept. 20-án kelt nyiltparancs döntő, mely szerint a húsadónak tárgya: — a) fogyasztásra levá-

gott mindenféle marha; b) olyan marhának áruba bocsátott húsa, melynek levágása adómentes; c) fagygyúnyérés végett levágott marhának húsa, ha szintén fogyasztás alá nem kerül is.

Fizetik ez adót: a) azon iparosok (mészárosok, hentesek és egyéb húskereskedők), kik nyers vagy füstölt, páczolt vagy besózott hússal avagy szalonnával, szalámmal és egyéb kolbászneművel kereskednek; — b) mindazok, kik saját szükségletükön felül legalább részben mások számára vágnak vagy ölnek.

Az adó részint darab után, részint a leölt állat húsa után fizettetik.

Az állatok, melyek után húsadót kell fizetni, következők: a) ökrök, bikák, tehenek és egy évet túlhaladt borjúk; az adó egy-egy darab után 5.04 frt., 3.78 frt., 2.52 frt., a szerint a mint az adó 20.000 lakost meghaladó, 10—20.000 lakóval biró, 10.000-nél kevesebb lakost számláló városban szedetik; — b) egy éven alóli borjúk, az adó egy-egy darab után 84, 63, 42 kr.; — c) juhok, kosok, kecskék, kecskebakok, ürök és birkák; darabja után 31.8, 25.3, 16.8 krnyi adó; — d) bárányok 25 fontig, gödölyék és malaczkok, a darab után 21, 16.8, 10.8 krnyi adóval; — e) süldők, azaz sertések 9—35 fontig, darabja után 63, 42, 31.8 kr.; — f) sertések 35 fonton felül különbség nélkül, darabja után 1.26 frt., 94.8, 63 kr. adó.

A leölt állat húsa, jelesen friss hús, a vágott marhának fogyasztásra alkalmas egyes darabja, azután besózott, füstölt és páczolt hús, szalámi és egyéb kolbászok után súly szerint szedik az adót és pedig egy-egy mázsa után 1.05 frt., 84, 52.8 krt.

A húsadó jövedelme 1,575.900 frt.

Mind a hús-, mind a borfogyasztási adó beszedése a pénzügyi hatóság belátása szerint következő módokon történhetik: a) a pénzügyi hatóság vagy a bor- és húsfogyasztási adó megváltása iránt magukkal a községekkel vagy a körülményekhez képest csak a húsfogyasztási adóra nézve húsmérésre jogosított egyénnel meghatározott részletekben fizethető adóátalány iránt egyességre vagy szerződésre lép; — b) a fogyasztási adószedés joga haszonbérbe adatik; — és c) vagy pedig a beszedést maga a pénzügyi hatóság kezeli.

d) Söradó.

A söradó azon országokban, hol elegendő a bor, oly fogyasztási cikket ér, mely nem nélkülözhetlen. A söradó a boradónál előnnyel bir, a sör minőségét ugyanis nem oly nehéz megkülönböz-

tetni, mint a borét, s ennél fogva a söradót egyenlőbben lehet kivetni, mint a boradót.

Magyarországon az 1868: XIX. törv.-czikk a söradóra is fenntartja az eddig érvényben volt rendszabályokat; melyeknek lényeges tartalma a következőkbe foglalható:

Söradót fizet mindenki, ki sört főz. Ki tehát sörfőzési üzletet akar nyitni, köteles, szándékát négy héttel az üzlet megnyitása előtt az illető pénzügyi igazgatóságnál bejelenteni s egyszersmind vállalatát, minden hozzá tartozó készülékkal pontosan leírni; ezen bejelentés után a pénzügyi közegek a bejelentetteket megvizsgálják, és azon edényeket és tartányokat, melyeknek köbtartalma a hivatalos ellenőrzésre lényeges befolyással van, megmérik s űrméretüket maradandólag rájuk jegyzik.

Az adó a sörlé czukortartalma után fizettetik, még pedig az 1868: XIX. törv.-czikk szerint, a sörlé után 1868. augusztus 1-től kezdve akónként a czukormérő (saccharometer) minden egyes foka után 10 krajczár.

Sörlé alatt azon czukortartalmu folyadékot értjük, melyből erjedzés folytán a sör készül, de melybe az erjesztő szer vagyis az élesztő még nincs belekeverve. A sörlé czukortartalma egyenlő körülmények közt egyenes arányban áll a sörfőzéshez vett malátamennyiséggel. Rendszerint 23—25 font száraz vagy 24·5—26·5 font áztatott árpamalátát számítanak egy akó 12 foku sörre.

A mint a mondottakból kivehetni, a söradónál legfőbb jelentőséggel bír a sörlé czukortartalmának meghatározása; a pénzügyi rendszabályok e tekintetben igen körülményesen határozzák meg az egész sörkészítő folyamat, mert csak a legpontosabb ellenőrzés teszi lehetővé, hogy a kincstár érdeke a sörfőző által ki ne játszattassék.

Valahányszor a sörfőző sört akar főzni, köteles ezt a munka kezdete előtt legalább 24 órával a pénzügyi közegnél bejelenteni. Tiltva van tőle alá gyújtani a bemandott idő előtt, a sörlét az üzletmunka előtt a sörházból kivinni, a sörlét vízzel vagy akármi módon felszaporítani.

Ha a sörlé a hűtő bárkákba eresztetett: bekövetkezik a sörlé czukortartalmának meghatározása. Miután pedig a sörlé czukortartalma egyenes viszonyban áll annak fajsúlyával (specifisches Gewicht), az egy e célra szolgáló czukormérővel határoztatik meg; a czukormérő üveggömbbel és fokokra osztott üvegorsóval ellátott

készülék, az üvegorsón levő fokok a cukortartalom fokai gyanánt szolgálnak.

A fajsúly természete, hogy különböző hőmérséklet mellett különböző; s ennél fogva a fajsúlyt (illetőleg cukortartalmát) mutató cukormérő különböző hőmérséklet mellett egy és ugyanazon cukortartalmu folyadéknál különböző fokokat mutathat. E körülmény kívánja, hogy minden lé megmérésekor egyszersmind a sörlé hőfokát is meghatározzuk, és mivel a cukormérő által a Reaumur 14 fokú hőség mellett mutatott cukortartalom képezi azon tartalmat, mely után a törvény 10 krnyi adót határoz, más hőfoku sörlénél az e czélből készített (és a pénzügyi miniszterium által a pénzügyi törvények és szabályok hivatalos összeállításának 7-ik füzetében közölt) átszámítási táblázat szerint kell a cukortartalmat meghatározni.

Mint az eddigiekből láthatni, a söradónál alkalmazott mód megfelel ugyan a tudomány által követelt azon elvnek, hogy csak a kész termék s annak valóságos bece után fizetessék az adó, de oly sok ellenőrzéssel, és a műtét közben való fogatással jár, hogy a gyárnok sörfőzési vállalatában nagyon meg van szorítva. E megszorítás fellette érezhető a kisebb sörfőzésnél, hol ugyanis a sör nem gyárilag, hanem inkább házilag — a saját mezőgazdasági terményeknek nagyobb értéktése végett — mint gazdasági ipar gyakoroltatik; s a tapasztalás mutatja is, hogy e kisebb sörfőzdei üzletek nálunk lassankint mind megszűntek. Egyébaránt s a söradónak egyéb módon való kivetése, pl. a sörfőző kádák köbtartalma; a felhasznált malátavagy komló-mennyiség szerint, szintén és tán még nagyobb hátránnyal járnak, a nélkül, hogy a nálunk alkalmazott mód előnyével párosulnának.

A sör a kivitelnek tárgyát képezvén, kivitelkor — miután nem itt az országban fogyasztatik, s így a fogyasztási adó tárgya nem lehet — adóvisszatérítésben részesül. Jelesen azon sör után, mely legalább is két sörakó (42 $\frac{1}{2}$ bécsi pintet számítva egy akóra) mennyiségben hordóra vagy palaczkokra szedve a bodenbachi, oderbergi, orsovai és triesti fővámhivatal vagy egyéb ezen kiszállítással járó hivatalos teendők teljesítésével különösen megbízott hivatalok útján a vámterületből kiszállittatik és 14 foknyi hőmérsékletnél a hivatalos cukormérő szerint 2 $\frac{1}{2}$ cukor-foknál kevesebbet nem mutat, fogyasztási adó fejében minden cukormérő fok után 10 krajczár térítettik vissza.

A söradó után a jövedelem: 1,133.700 frt.

e) *Czukoradó.*

A czukoradó oly fogyasztási tárgyat érint, mely nem épen elsőrendű szükségletet fedez és mégis nagy fogyasztásnak örvend. Az adónak e neme csak az újabb korban honosult meg Európában; csak mióta répaczukorral kezdik a gyarmateczukort helyettesíteni, lehetett szó magának a czukornak megadóztatásáról, mert mindaddig a gyarmateczukor behozatalánál követelt határvám helyettesítette a czukoradót.

A czukorgyártás nyersanyagát, a cukorrépát, a mezőgazdaságból veszi és ép úgy mint a szeszgyártás a mezőgazdaságnak nemcsak a termény feldolgozása és így értékesítése által használ, hanem a czukorgyártás hulladékai, a répa-maradványok a mezőgazdaságban mint állathizláló szerek értékesíthetők s így köttös előnyt nyújtanak a gazdának.

Ez oknál fogva méltán követelhetni mezőgazdasági államban, hogy a czukoradó helyesen kivetve legyen és akkép kezeltesék, miszerint az ipart fejlődésében ne akadályozza.

A répaczukoradó általában vagy a nyersanyag, vagy a kész termény, vagy cukorfőző kádák nagysága szerint vehető ki. A nyers anyag után való kivetésnél a cukorrépa súlya után fizeti a gyárnok az adót; a cukorrépa azonban különböző czukortartalommal bir s így maga a gyártmány e mód által egyenetlenül adóztatik meg. Ez adóztatási módnál gyakran megtörténik, hogy egy s ugyanazon adó alá vetett gyárnokok más vidékekről hozván a répát, különböző adót fizetnek. Hazánkban pl. egy mázsa cukorrépa ad $6\frac{3}{4}$ vagy legfeljebb 7 font nyers czukrot, Cseh- és Morvaországban ellenben $9\frac{3}{4}$ —10 fontot. Mi ennek oka? a répa szorgalmasabb megműveltetése vagy a talaj, az éghajlat vagy a répafaj, ez még nincs kiderítve. A tény azonban áll, s a belőle folyományozó adóteher Magyarországot jobban sújtja mint Cseh- és Morvaországot. A kész termény, a kész czukor után kivetett adó ugyan leginkább felelne meg a helyes adóztatásnak, feltételezi azonban, hogy a pénzügyi közegek folyvást nyilvántarthatják a gyártott czukormennyiséget s ennél fogva a nyilvántartás eszközlésére a gyártást akadályozó ellenőrzést teszik szükségessé. A cukorfőző kádák nagysága szerint kivetett adónál ki szokták számítani, mennyi czukor kerül ki körülbelül a kád nagyságából, s a hányszor a kád cukorfőzésre használtatik, annyiszorosát fizeti a gyárnok adó fejében. E módnál is igen könnyű a csempészkedés, s e mód is feltételezi a tulságos ellenőrzést. Miután ezek szerint a czukoradónál is alig lehet valami mó-

dot alkalmazni, mely által mind a pénzügy, mind a gyárnok érdeke kielégítve legyen: itt is az átalány-adó a legegyszerűbb. A statisztikus a cukoradónál — a már több ízben említett általános adatokon kívül — figyelmezzon különösen a cukorrépa cukortartalmának meghatározására; felette érdekes e tekintetben egyszersmind a cukortartalom különbözőségének okát tudni, mert így maguk a cukortermelők irányozhatják magukat a cukorrépa bevásárlása iránt, másrészt maga az állam főleg a külfölddel való verseny szempontjából tudni fogja ekkép az adólábat kell-e leszállítani vagy sem.

Magyarországon a répacukoradó 1850-ben hozatott be, az adóláb időnként emeltetett. Az 1867: XII. törvény alapján az 1868: XX. törvényezikk felhatalmazza a pénzügyi minisztert, hogy a cukorgyártás iránt eddig fenálló szabályokat és adótételeket 1869. december 31-ig érvényben tarthassa.

Ennélfogva jelenleg a cukorgyártás belföldi anyagok használata mellett háromféle alapon adóztatik meg: 1) adó megváltás alkalmaztatik azon gyáraknál, melyek már több idő óta fenállanak és nyers vagy szárított répából gyártanak; az adó itt a műeszközök, különösen a használatba veendő különféle létermelő gépek és eszközök termelő képessége alapján fizettetik; a nyers répának mázsája után 41 kr., a szárított répa m. után 2 frt. 15 kr. az adó; 2) a nyers anyag után egyedül szintén fizettetik adó és pedig azon gyárakban, melyek újonnan megindítottak és melyek nyers vagy szárított répából gyártanak cukrot. Az adóláb ugyanaz mint az előbbi; 3) a kész termék után fizetnek adót azon gyárak, melyek a cukort nem répából, hanem más belföldi anyagból állítanak elő. E gyárak a nyers cukor után 2 frt. 27 krt, a finomított cukor után 2 frt. 73 krt, a kristálycukor (Kandis) és szincukor (melis) után 3 frtot, a szörp (Syrup) mint gyári hulladék után 18 krt, a cukorüledék után 45 krt, az ikráscukor után s pedig a hig után 23 krt, a tömör után 2 frt. 27 krt fizetnek.

A cukoradóból 1 millió frt. a bevétel.

A cukorkivitelnél is adóvisszatérítés engedtetik s pedig az 1868: II. törv-czikk 1. §-a szerint, a vámvonalon kivitt cukorért vám- és fogyasztási adó fejében a nyers cukornak minden netto vámmázsája után 4 frt. 55 kr., a finomított cukornak minden netto vámmázsája után 5 frt. 59 kr. fog visszatéríttetni.

Mennyit tesz az egyes fogyasztási adóknál az adóvisszatérítés, részletesen kimutatva nincs. A közözügyi költségvetésben, mely a határvámjövedéket magában foglalja, a magyar koronához tartozó országoknak adóvisszatérítésére összesen 1,060.000 frt. van előirányozva.

Jövedékek.

A magyar állam bevételei közt jelentékeny szerepet játszanak a költségvetésben az u. n. jövedékek. E jövedékek az eddig regale és monopoliumoknak nevezett bevételeket képezik s ennél fogva jövedékek alatt oly különben a magángazdaságba tartozó foglalkozásokat értünk, melyeket az állam kizárólag — tehát a magánosok versenyétől menten — gyakorol és melyekből jövedelmet húz.

A magyar költségvetésben szereplő jövedékek következők: a sójövedék, a dohányjövedék, a lottojövedék, a postajövedék, a távirrida-jövedék, és a közöstudgyi költségvetésben előfordul még a vámjövedék.

Mielőtt a jövedékek egyes nemeit tüzetesebben megvizsgálánk, a regalékról szóló elméletet kell legalább futólag áttekintenünk. A regalék czéljuk tekintetében háromfélék: közgazdaságiak, pénzügyiek és rendészetiiek. A közgazdasági regalékhoz soroljuk az állam által gyakorolt azon foglalkozásokat, melyeket közgazdasági szempontoknál fogva magánosokra bizni nem lehet; e regalék ugyan jövedelmet is szolgáltatnak, de ez nem a főczél, mert az államnak akkor is kell e regalékat üznie, midőn veszteséggel járnak. Ide tartozik pl. a pénzverési, a posta-, a távirrida-regale. Pénzügyi regaléknél ellenkezőleg az állam csak azért foglalkozik a gazdálkodás bizonyos nemével, hogy abból jövedelmet nyerjen. E regalék mindig káros közgazdasági hatásuak, mert oly jószágot drágítanak, mely a szabad verseny esetén olcsóbb lehetne; mert az állami kezelés igen költséges s a regale fentartása, az ellenőrzés, a csempészkedés meggátlása stb. sokba kerül és végre mert az állam oly foglalkozási módokat tart bilincsekben, melyek más viszonyok mellett a polgároknak nagy gazdasági előnyöket nyújthatnának. A pénzügyi regalék részben fogyasztási adók gyanánt hatnak, pl. a sóregale által a só ára megdrágul, ép úgy mint ha a sóra fogyasztási adó volna vetve, s ennél fogva a pénzügyi regalék közül azok lesznek kevesebbé károsak, melyeknek tárgya nem elsőrendű szükséglet fedezésére szolgál, melyeknél az adó tárgya kis mérvben van sújtva és végre melyeknél az ellenőrizetre és a csempészkedés meggátlására igen költséges kiadásokat tenni nem kell. — Rendészeti regalék tárgyai olyanok, melyeket az állam azért hisz szükségesnek államilag kezelteni vagy legalább ellenőriztetni, mert a magán-üzletbe bocsátásnál a közbiztonság veszélyeztethetnék, itt

tehát a regaléból húzandó jövedelem csak mellékes czél. Rendészeti regalék pl. a lőpor, a salétrom-regale.

a) *Sójövedék.*

Áttérve az egyes jövedékekre, a sójövedék a regaléknál általában mutatkozó hátrányokon kívül azért felette káros hatása, mert a jövedéknek tárgya elsődrendű szükségletet fedező tárgy. A só az emberi élelmezésre mulhatlanul szükséges, megdrágítása a gazdagot és szegényt egyenlő mérvben s így vagyonukhoz képest egyenlőtlenül éri; a só a mezőgazdaságban s pedig mind a földművelésnél mind az állattenyésztésnél szükséges, megdrágítása tehát a gazdaságot akadályozza; a só az egyes iparoknál mint vegyszer alkalmaztatik, megdrágítása tehát az ipart akadályozza és az ipar-készítmények megdrágítását vonja maga után.

A sóregalénál a statistikusknak kötelessége kijelölni, mire terjed a regale, valjon a sótermelésre vagy a sóárulásra, vagy mindkettőre, — ki kell mutatni mily sóaknák léteznek az országban, mily sótartalmuak az aknák; a sójövedék folytán mennyi a sónak ára, ez ár mikép hat a sófogyasztásra, s miután a sójövedék a fogyasztási adók természetével bir, a statikus van hivatva tapasztalati adatai nyomán kijelölni a sónak azon árát, mely mellett az államkincstár legtöbb jövedelmet húz, a nélkül, hogy ez ár következtében a fogyasztás csökkennék. Ki kell továbbá emelni, mily kedvezményeket enged az állam a mezőgazdaságra és az iparczéllokra használt sónál, s mint hatnak e kedvezmények vagy a hol azok nincsenek, mily hatása ezen kedvezményeknek hiánya az említett gazdasági ágaknál.

Magyarországon a sóregale igen régi, már az arany bullában akadunk nyomára, s ez időtől fogva a legujabb időkig majdnem minden országgyűlés szól a só-egyedárusásgról. Az egyedáruság anynyiban volt mégis korlátokhoz szabva, hogy a só árát az országgyűlés engedelmé nélkül felemelni nem lehetett.

A sójövedékre vonatkozó szabályok és az 1868: XI. törvény-czikk határozatai következők:

A só kizárólag az ország tulajdona. A sótermelés kizárólag az ország joga és csak az ország van jogosítva a földszint vagy a föld alatt levő sót kiaknázni vagy a sót sósvizből kiválasztani. A só-árak, tekintettel az 1867: XVI. törv.-czikk 11. §-ra, az 1868: XI. törv.-czikk által akként szabályoztattak, hogy mind a magyar korona országainak, mind ő Felsege többi országainak területén az elfogyasztott só után befolyt jövedelem az illető államnak

lehetőleg biztosítsák. A mázsa sónak ára Sugatagon, Szlatinán és Rónaszéken, Déésaknán, Parajdon, Marosujvárott, Tordán és Vizaknán, Sóvárótt 5 forint; ez árban a szállítási és egyéb mellékköltségek már befoglalvák. Ezen ár mellett az egyes sótermelő vidékek saját szükségletére még kedvezményezett árak határozzák. A sóár ezen törvény következtében tetemesen lejjebbállított. Érdekes leendő itt nálunk Magyarországon is megfigyelni azon közgazdasági axiomát, hogy az u. n. demokrat elv alkalmazása soha sincs kárára a kincstárnak; a statisztikus meg fogja mutatni ez árcsökkenés folytán emelkedett vagy csökkent-e az államjövdelem, és mily arányban emelkedett a fogyasztás.

A sójövdelem csak a sótermelésre vonatkozik, mihelyt valaki a sót a sótermelő helyekről megvette, az tulajdonává válik és a sókereskedés minden külön engedély nélkül gyakorolható az országon belül. Kivétel alá esik e tekintetben Erdély és a kapcsolt részek; itt a sókereskedés csak kincstári engedély mellett gyakorolható, mivel az erdélyországi rendkívül gazdag sótermés miatt a só-csempészetet és só-eltulajdonításokat sikerrel meggátolni nem lehet. Ugyan e célból Erdély és Magyarország közt a fenálló záróvonal az erre vonatkozó szabályokkal együtt érvényben marad.

A só az állattenyésztésnél igen szükséges levén, sok államban és nálunk is 1868-ig külön marhasót adott a kincstár, és pedig míg a közönséges konyhasónak mázsája 8 frt., a marhasóé 3 frt. volt. Az 1868: XI. törv.-czikk 12. §-a szerint: „a különösen készített marhasó termelése és a fenálló mérsékelt áron árulása megszüntetett.“ A törvényhozás itt azon igen alapos elvből indult ki, hogy a csempészkedés vagy csalás megakadályozása céljából történt azon eljárás, mely szerint az állattenyésztésre szolgáló marhasó emberi használatra alkalmatlanná tétetett (denaturalisatió): ellenkezik a józan ész követelményével; mert a denaturalisatió által, mely részint a konyhasó közé kevert por, s egyéb hasznavehetlen anyagok által eredményeztetett, a természet adta hasznos termény megrosszabbítatik. Miután tehát a sónak ára 8 frtről 5 frtra leszállított, 5 frton már most a mezőgazda annyi konyhasót kap, hogy belőle az előbbeni marhasó sótartalmának majdnem háromszorosát bírja.

Egyébiránt az egyes ipari célokra a só szintén olcsón adatik. Így a pénzügyminiszter által esetről esetre adandó engedély mellett sót a termelési helyen, mázsáját 21 krajczárjával vásárolhatnak: a) azon iparosok, kik a sót vegykészítményekre használják; b) oly kézművesek, kiknek üzlete gyárilag be van rendezve, ha

nagyobb mennyiségű sóra van szükségük és abból nem emberi eledelül szolgáló czikkeket készítenek; c) bányászok, a fémeknek lúgzás vagy foncsolás által való termelésére. De az ipari czélokra ily mérsékelt áron a só oly állapotban adatik át az illetőknek, melyben az emberi eledelül nem használható. Jelesen a sónak ily állapotú tételére alkalmaztatik: faeczet, mangan, feléleg (Braunstein), kénsav, szénsavas szikenyéleg (kohlensaures Natron) és kénsavas vasélecs (Eisenvitriol). Az iparüzők maguk határozzák meg azon anyagot, melyet az említettek közül a sóval vegyítettetni kívánnak, s egyszersmind maguk térítik meg az alkalmazott anyag árát. Ha az ipar a sónak vegyítetlen állapotát igényli, a vegyítetlen só az említett kedvezményezettbebb áron csak a pénzügyi közegek felügyelése és ellenőrzése mellett szállítható az üzlethelyiségbe.

A sóregalenál fogva meg van tiltva sót a pénzügyminiszter engedélye nélkül a külföldről behozni vagy oda kivinni. Művegytani czélokra a pénzügyminiszter azon iparosoknak, kik a belföldi kedvezményezett sóárra igényt tarthatnak, a sónak vámmentes behozatalára engedélyt adhat, de ki kell mutatniok, miszerint a gyár a belföldi termelési helyektől annyira távol esik, hogy a só szükségletét a vitelbér nagysága miatt fedezni nem képes. Az így behozott só természetesen a pénzügyi közegek ellenőrzése alá esik.

A magyar állam sót a marmarosszigeti sóbánya-kerületben (Rónaszék, Sugatag és Szlatina), a sóvári sóföldében és a kolozsvári sóbánya-kerületben (Déésakna, Marosujvár, Parajd, Thorda, Kolos és Vizakna) termel, ezenkívül vesz Wieliczkaról sót és tengeri sót. Az összes sótermelés az 1869-ki költségvetés szerint 2,284.000 mázsa só; a sójövédék jövedelme 11,411.800 frt., miből levonva a kezelési költségeket, 2,703.400 frtot, marad tiszta jövedelem gyanánt: 8,708.400 frt.

b) *Dohányjövédék.*

A dohányjövédék tárgya nem elsőrendű szükségletet fedező élvezeti cikk; — e jövédék mégis káros hatása, mert a dohánytermelésre alkalmas országokban a termelést akadályozza s így a nemzetet nagy jelentőségű jövedelmi ágtól fosztja meg; a dohányjövédék akadályozza az ipart és kereskedést, s a fogyasztókat kényszeríti, hogy rosszabb és drágább cikket fogyaszszanak, mint egyébiránt kellene, végre e jövédék igen kellemetlen hatása ellenőrzést tesz szükségessé, mely ellenőrzés a csempészkedést és ez az elerkölcstelenülést vonja maga után.

Magyarországon a dohánygyedárúság 1851. márczius elsejétől fogva létezik, s a dohánytermelésre annyira lankasztó hatással volt, hogy 50.000 holdnyi ültetvények 35.000 holdra szállottak, utóbb azonban — miután a monopolium szigorán a kormány némileg engedett — a termelés ismét nagyobb mérvben emelkedett. Mezőgazdasági viszonyainkban mindazáltal a dohányjövedék nagy gátul szolgál, ezt az 1868-ki országgyűlés is elismerte; a XIV. törv. cikk felhatalmazza ugyan a pénzügyi minisztert, hogy a dohányjövedék iránt fenálló szabályokat 1869. évi decz. 31-ig érvényben tarthassa, de országgyűlési határozattal utasította, hogy e tekintetben az országunk viszonyai által igényelt törvényjavaslatot a legközelebbi országgyűlés elé terjeszsze.

A jelenleg érvényben levő rendszabályokat a dohányjövedékre vonatkozólag következőkbe foglalhatni: A nyers valamint a felgyártott dohány felett a kizárólagos rendelkezési jog az államot illeti; ennélfogva nem szabad állami engedély nélkül dohányt termelni, dohányt készíteni, felhasználni vagy forgalomba hozni, dohányt külföldről behozni.

A dohányt a kincstár számára, a kivitelre és saját használatra külön engedély mellett és pedig a három cél közül egy egyénnek csak egyre szabad termelni.

Dohánytermelés a kincstár számára és kivitelre csak azon községi és puszta területeken engedélyeztetik, a hol az eddig is üzetett és a hol az összes dohánytermelők Magyar-, Horvát- és Tótországban legalább 20, Erdélyben legalább 10 holdat szánnak e célra. A dohánytermelési engedély csak egy évre adatik, az engedély megnyerése végett a bejelentések január végeig és pedig a község előljáráságánál benyújtandók. A dohánytermelők engedélyi díj fejében a felügyelettel járó költségek megtérítésétül a dohánytermelésre bejelentett minden hold után egy forintot, minden fél hold után 50 krt. kötelesek fizetni.

Ezen általános kötelezettségeken kívül a kincstár számára való termesztésnél még következőket kell megjegyezni: az engedély csak azoknak adatik, kik a dohánytermesztésre még pedig a mezei termesztésnél Magyar-, Horvát- és Tótországban legalább 800, Erdélyben 400 □ölnyi, kerti termesztésnél pedig 300, illetőleg 200 □ölnyi összefüggő tért szánnak, és kik igazolják, hogy termésüket a kincstár átveendi. A kik a kincstár számára termelnek dohányt, kötelesek a dohány-leveleket megszedni, azokat kellően szárítani, a mennyire erre alkalmasak kellően csomózni, és az egész dohánytermést a csomózatlan levelekkel, a termeléssel és a haszonvehet-

len hulladékkal együtt a kittüzött időben az e végre kijelölt dohány-beváltási bizottsághoz hiány nélkül beszállítani. A kincstár ugyanis átveszi a számára termelt dohányt, az általa kijelölt helyen és időben külön beváltó bizottságok által, kik a dohányt megvizsgálják s az alkalmasnak talált dohányért a már előre meghatározott beváltási árakat kifizetik. A hasznavehetlen dohány a kincstár részére át nem vétetik, hanem a termelő vagy a községi előljáró jelenlétében megsemmisíttetik. A kincstár a számára dohányt termelőknél beszállítandó termésükre megfelelő előlegeket is szolgáltat, melyeket azután a beváltási árnál levon. Ha azon helység, melynek határában a dohány termeltetett és azon helység közt, hol a beváltás eszközöltetik, a távolság egy mértföldet túlhalad, a dohánytermelő dohánytermése szállításaért fuvarbéri járuléokban részesül, melynek kiszabása a dohánybeváltási árral együtt tétetik közzé*).

A külkereskedésre termelőknél a kincstár számára való termelésnél említett kellékeken kívül ki kell mutatniok, hogy kelően elzárható és ellenőrizhető raktárral bírnak vagy hogy dohányukat engedélylyel bíró dohánykereskedő veendi át. A kivitelre termelő köteles dohányját a termelésre következő év január végeig közvetlenül a külföldre kivinni vagy azt a dohánykereskedőnek átadni. A kivitelben, a raktározás alatt s az átadásban a pénzügyi közegek által folytonosan ellenőriztetik. A raktárba eltett dohány felügyeletére szükséges költségének megtérítésére a beraktározott dohány tulajdonosa minden nap és minden egyes pénzügyőri közeg után egy-egy forintot fizet. A kivitelre termelők kötelesek a dohányt a termelésre következő évi október végeig vagy külföldre közvetlenül kivinni vagy az engedélylyel bíró dohánykereskedőnek átengedni. Ha a termelő által kivitelre termelt dohány ezen vagy a pénzügyminiszter által 45 napra meghosszabbított idő alatt nem árusítja el, jogában áll a pénzügyminiszternek a még kész-

*) A dohánybeváltási árak 1868-ban következők voltak: a) közönséges leveleknél és pedig válogatottaknál mázsánként: 9'20—10—11'50 és 12'50 ft; első osztályuaknál 7'20—8—9—9'50 és 10 ft; második osztályuaknál 5'60—6'40—7 és 7'50 ft; harmadosztályuaknál 3'20 és 4 ft; dohánykacsoknál 3'50 ft; csomózatlan leveleknél 2'50 ft; b) szivarboríték-leveleknél szár. nélkül három osztály szerint 22, 18 és 16 ft; c) kerti leveleknél és pedig a válogatottaknál 14 és 18 ft; első osztályuaknál 12'50—16 és a csetnekieknél 22 ft; második osztályuaknál 11—11'50 és 17 ft; a harmadosztályuaknál 7 és 9 ft; dohánykacsoknál 3'50 ft; nem csomózott leveleknél 2'50 ft;

letben találtató dohányt vagy külföldre szállítás feltétele alatt benn az országban nyilvánosan elárverezni vagy a termelő költségén a külföldre kiszállítani s ott bármi áron a tulajdonosnak a kijelölt határidőig kijelentett szándékához képest eladatni.

Dohánytermelés saját használatra csak a belsőséghez tartozó házi kertekben, egy darabban levő földtérén engedtetik meg, mely szabályos négyszög alakban, azaz akkép hasítandó ki, hogy hossza a hosszával, szélessége a szélességével egyenlő és párhuzamos legyen; a saját használatra termelt dohány csak az engedélyezett és az azzal közös háztartásban élő férfi családtagok által a magyar korona országában s egyedül pipadohánykép használható fel; az engedély 20 □ ölnél se kisebb se nagyobb területre nem adatik, ezenfelül azonban szabadságában álland a jelenkező félnek 16 esztendőjét meghaladott minden egy férfi családtag számára 10 □ ölnyi további területet igénybe venni, az összes terület azonban 70 □ ölet tul nem haladhat. A ki saját használatra dohánytermelési engedélyt nyer, köteles az egy forintra szabott felügyeleti illetéken felül fogyasztási illetéket is fizetni, mely minden engedélyezett □ öl után husz krajczár.

A dohánynak élvezetre való készítése, gyártása kizárólag az államnak van fentartva. A magyar állam a dohánygyártást hét gyárban eszközli, ugyanis: Fiume, Kassa, Kolozsvár, Pest-Ferencváros, Pest-Terézváros, Pozsonyban és Temesvárott; e gyárakban összesen 3953 mázsa burnót, 241,504 m. pipadohány és 331,300.000 darab szivar gyártatik. Magánosoknak tilos oly dohányt, mely nem a kincstár raktáraiban vétetett, vágni vagy tekercsekbe fenni; nyers dohányleveleket vagy vágott pipadohányt, akár a kincstár raktáraiban vétettek, akár nem, őrteni vagy burnóttá vagy szivarokká átalakítani.

Dohányt az illetékes pénzügyi hatóság engedelmé nélkül külföldről sem behozni, sem azon átvinni nem szabad. Az utazóknak, kik öt bécsi fontot tul nem haladó dohánymennyiséget visznek magukkal, megengedtetik, hogy azt előleges engedelem nélkül is a vámhivatali eljárás és illetékfizetés alá vethessék. Magával hozott két lat dohányt vagy tiz darab szivar vám- és illetékmentes.

A magyar korona országában termelt nyers dohánylevelekkel való kereskedés csak a pénzügyminiszter külön engedélye folytán gyakorolható. A kereskedési engedély megadatik mindenkinek az általa kijelölt sulymennyiségig és kívánata szerint egy egész öt évi időtartamra, ha 1867. márcz. 10-ke óta elkövetett dugárusságért vagy a pénzügyi szabályrendeletek áthágásaért elítélve nem volt;

ha a dohány mennyiség elhelyezésére a szükséges és kellően ellenőrizhető raktárokkal bir és szükséges biztosítékot nyújtani képes.

A kincstári dohánygyártmányok árulása csak külön engedély mellett eszközölhető. Ezen dohányárusok kötelesek a reájuk ruházott üzletet nyilvános boltokban avagy eladási raktárakban gyakorolni; a meghatározott mértéket és súlyt szorosan megtartani és a dohányt az eladási árszabásban foglalt áron föltül nem adhatják.

A dohányjüvedékből befolyó jüvedelem 22,571.000 forint, a kezelési költségek 13,553.700 ft s így a tiszta jüvedelem 9,017.300 forintra rug.

c) *Lottojüvedék.*

A lottojüvedéknél az állam foglalkozik kizárólag az u. n. lottojáttékkal. E jüvedék mellett felszokták hozni, hogy a hazard-játtékokat sohasem lehet elfojtani, jobb tehát ha az állam kezeli a lottót, így legalább a belőle származó nyereség a közjólétnek jut, és az állam soha sem fog a játékok nagyobb terjeszkedése végett oly különféle csalogatási módokat használni, melyeket tán magánosok használnak. Közgazdasági szempontból azonban a lottojüvedék nem helyesíthető, mert a népet a játékszenvedélyre ingerli és mert munka nélkül kívánván a lottojáttékos gazdaggá lenni, a lustaságra ösztönül szolgál.

A statistika e tekintetben leginkább van hivatva ezen közgazdasági elvet támogatni, ki kell mutatnia, hogy a betétek mily módon jelenkeznek, jelesen, hogy állanak a nagy betétek a kicsinyekhez, s itt rendesen tapasztalható, miszerint a kis betétek, pl. a 20 kron alattiak fordulnak elő legnagyobb számban s ez adatokból azután okvetlenül azt kell következtetnünk, hogy a szegény nép veszi igénybe leginkább e csába, ingerlő játékokat; figyelmezní fog a statisztikus a kisebb betétek emelkedése — vagy csökkenésére, mert e téneményből bizton lehet következtetni a szegényebb nép erkölcsi és vallásos képzettségére; ott, hol a lottojátték a nép bálványá, lehetetlen, hogy a népnevelés jó karban és a nép felvilágosult legyen; végül figyelmezní kell a statisztikusnak azon arányra, melyben a betétek a nyereséményekkel vannak, különösen, az egyes játékok, az egyesek, kettősök, hármások, négyesek és ötösök szerint, hogy így megmutassa a népnek tapasztalati adatokkal, mily aránytalanság van a betétek és a remélhető nyereség közt.

A lottojüvedék egyelőre Magyarországon is fentartatik, a mennyiben az 1868: XV. törvényezikk által a pénzügyminiszter

felhatalmaztatik, hogy a lottojövedék iránt jelenleg fenálló szabályokat a törvényhozás további intézkedéseig érvényben tarthassa.

A lottojövedékből a nyers jövedelem 2,740.000 ft; a jövedekre kiadott költségek 1,738.100 ft s így a tiszta jövedelem 1,001.900 ft.

d) *Postajövedék.*

A postajövedék célja szállítmányoknak az állam által való eszközlése. A levél és részben a csomagok szállítását a kormány azért nem bocsáthatja ki kezéből, mert a magánvállalkozók nyereségüket tekintvén főczélnak, csakis a jövedelmező vonalokon fogják fentartani a közlekedést; további magánvállalkozók alig nyújthatnák azt a biztosítékot a postautlet gyakorlatára nézve, melyet az állam nyújt; végre a levéltitok főképp hivatalos iratok tekintetében igen veszélyeztetve volna. A posta-regalét sok állam tisztán pénzügyi forrásnak tekintette s minél nagyobb jövedelem eszközlése végett a szállítási díjat igen magasra szabta. Ez eljárás azonban az összes közgazdaságra felette hátrányos; a drága közlekedés magát a közlekedést lankasztja, a forgalom ritkább lesz. A különböző államok ezen egyedül hibás pénzügyi nézeteken alapuló rendszertől csak miután Angolország más utra tért s az ellenkező nézetet gyakorlatilag érvényre hozta: tértek el. Hill Rowland (1839) ugyanis az angol parlamentet figyelmeztette, hogy az angol postatarif, mely a különböző távolságokra különböző díjt követelt, egyrészt igen magas díjakat foglal magában, másrészt ezen fokozatossága által is lankasztólag hat a forgalomra. Egytuttal indítványozta, miszerint az egész angol királyságra csak egy postadíj, a penny legyen határozó. Az így olcsóbbá lett szállítás állítása szerint a küldemények számát szaporítani fogja s ez által nemcsak a magas díjak, de kevés szállítások mellett eddig eredményezett jövedelem fog befolyni, hanem még a volt jövedelem emelkedni is fog. A parlament Hill tervét elfogadta és a tapasztalás megmutatta, hogy a penny-rendszer az állam pénzügyeit nem károsítja; mert míg 1839-ben Angolországban a posta tiszta jövedelme 16 millió forint volt, 1864-ben 18, 1866-ban 22 millióra, a szállított levelek száma 1837-ben 82 millió, 1863-ban 642 millióra emelkedett.

Azóta a tudomány a pennyrendszer mellett küzd nemcsak, sőt kívánja, hogy az állam a postajövedéket ne tekintse jövedelemforrásnak, hanem, ha úgy kívánja a forgalom előmozdítása, még veszteséggel is tartsa fenn az olcsó postaközlekedést.

A postajövedéknél mindenek előtt tudnunk kell, valjon a szerkezeti posta és a levélposta kezeltek-e az állam által vagy csak az utóbbi; mily díjakat követel az állam és mily hatással vannak e díjak a postaforgalomra; különösen a statisztikus kötelessége a pennyrendszer igazoltságát kimutatni, e tekintetben figyelni kell, mily arányban emelkedik a forgalom, mily arányban volt szükséges a kezelési költségeket szaporítani, s mily arányban változott az állam tiszta jövedelme. Érdekes egyszersmind a posta által szállított tárgyak számát feltüntetni, különösen mennyi közönséges levél s pedig bérmentett vagy bérmentetlen, mennyi ajánlott levél, mennyi levél árumustrákkal, mennyi keresztkötés alatti küldemény, mennyi díjmentes levél (hivatalos irat) szállított. A székérposta-forgalomnál meg kell említeni: a közönséges csomagokat, pénz- és értékküldeményeket, utánvételi küldeményeket stb.

Magyarországon a pennyrendszer tökéletesen érvényben áll. Egy egyszerű levél után 5 krajczár a levélbélyeg, még pedig nemcsak az összes ausztriai-magyar birodalomban, hanem a posta-egyesült Németországban is bármely helyre.

Magyarország a postajövedékek közgazdasági természetét felfogta, ezt mutatja azon körülmény is, hogy a postátgy nem a pénzügyi, hanem a közgazdasági miniszterium hatáskörébe tartozik.

A postajövedék nyers jövedelme 3,355.500 ft, a kezelési költségek 3,355.500 ft, úgy hogy e jövedékből az államnak tiszta jövedelme nincs.

e) *Távírdajövedék.*

A távírdajövedékről mindazt követeli a tudomány, mit a postajövedéknél említettünk. E jövedék is a közforgalom előmozdítását célozza, s itt is tehát az olcsó közlekedést és a pennyrendszert kell szem előtt tartani.

A távírdajövedéknél Magyarország még nem honosította meg a pennyrendszer olcsó díjait, habár itt is egyéb államokhoz képest a haladás útján van.

A távírdajövedék egyébiránt nálunk még hiányt eredményez, nem is tekintve azon rendkívüli költségeket, melyek a szervezés első éveiben e jövedéknél mutatkoznak. A jövedelem, mely e jövedékből folyik, 702,000 ft, a rendes kezelési költség 778,700 ft, s így a hiány már 76,700 ft. Ehhez járul még a távírdai hálózat kiterjesztésére szolgáló rendkívüli kiadás 100,000 fttal, úgy hogy a hiány e jövedéknél 176,700 forintra rug. A távírdátgy is a közgazdasági miniszterium hatásköréhez tartozik.

f) *Vámjövédék.*

A vámjövédék (Zollgefälle), mint már említettük, a közösi költségvetésben szerepel. A tudomány a vámok alatt az ország határain be-, ki- vagy átszállított fogyasztási cikkek után a szállításhoz szedett adókat érti. Ennélfogva vannak kiviteli, beviteli és átviteli vámok. A vámok jelentőségét mindig kettős szempontból kell megítélnünk: ugyanis közgazdaságból, mert a vám a szállított árut megdrágítja s így az áruk árára behatással van, és pénzügyiből, mert a vámok az államnak jövedelmet szolgáltatnak. A vámokat külön-külön tekintve következőket kell megjegyeznünk: a kiviteli vámok a kivitt cikket megdrágítják, a külföldön versenyzésre alkalmatlanná teszik s így ezen áruk kivitele kisebbedni fog, a kivitelre különben alkalmas áruk tehát az országban fognak maradni, s ha itt sem találnak alkalmas piacra, a cikkek gyártói az előállításat abba hagyják; a kiviteli vámok ennélfogva pénzügyi szempontból sem helyeselhők, mert magukat semmisítik meg, miután az áruk kivitelét akadályozzák. Az átviteli vámok (transito Z) az átvitelt drágítják s a kereskedőket arra ösztönzik, hogy egyéb utakat keressenek és kerüljék azon országokat, melyek átviteli vámokat kívánnak, ennélfogva a tudomány átviteli vámokat sem helyesel. A beviteli vámok, ha oly magasak, miszerint általuk a külföldi gyártmányokat annyira megdrágítják, hogy a belföldi cikkek mellettük a versenyt kiállhassák, védvámoknak neveztetnek; a tudomány már rég kimondotta nézetét a védvámok iránt s azokat károsaknak tartja. A pénzügy szempontjából pedig a védvámok kevés jövedelmet hoznak, mert minél inkább érik el céljokat, annál kevesebb áru fog az országba jönni és így annál kevesebb vámjövédék fog befolyjni. Pénzügyi tekintetből a beviteli vámokra nézve meg kell jegyeznünk, hogy tárgyak megválasztásánál a fogyasztási adókra alkalmas tárgyakra kell tekintettel lenni, tehát nem elsőrendű szükségleti, de mégis nagy fogyasztásnak örvendő tárgyak, pl. a gyarmati áruk legcélszerűbbek. Tekintettel kell egyébiránt lenni az országban fenálló fogyasztási adórendszerre, és mindazon javakra, melyek az országban fogyasztási adó alá esnek, ez adónak megfelelő összegig beviteli vámot vetni.

A vámok beszedésére és meghatározására külön intézkedések szükségesek, jelesen meg kell határozni a tárgyakat, melyek vámkötelesek s meg a vám nagyságát, mely minden egyes vámtárgy után szedik; ez történik az u. n. vámtarifa által, melyben a

tárgyak vagy betűrend vagy bizonyos rendszer szerint rendezvél, és minden tárgyra az illető vámtétel kiszabatik. A vámtétel vagy a tárgy mértéke (sulya) vagy értéke szerint határoztatik meg. Az értékvám (Werthzoll, advalorem) az elmélet szerint legigazságosabb vám, miután azonban a tárgyak megbecslése oly sokoldalú szakképzettséget igényel, melyet a vámhivatalnokban föltételezni alig lehet: az értékvámok rendszerénél az u. n. elővásárlási jogot kell alkalmazni, mely szerint, ha a fél által bevallott érték a vámhivatalnok előtt igen csekélynek látszanék, az árut a bevallott értéken a kincstár részére megtarthatja. A sulyvámoknál az egyes tárgyak értékük szerint osztályoztatnak, sulyuk szerint különböző vámtételek szabhatnak ki és a göngysuly levonására bizonyos hánylat (tara) állapittatik meg.

A vámjövédéknél a statistikus mindenek előtt kijelöli a vámterületet, felemliti, valjon vannak-e vámkülzetek azaz oly országrészek, melyek a vámterület szempontjából külföld gyanánt tekinthetők; fel kell továbbá említeni, mily vámok léteznek, valjon kiviteliek, átviteliek, beviteliek? a beviteli vámoknál valjon védvámok-e azok vagy sem, ha védvámiak, mily hatásuak voltak. A statistikus a vámügy körül felette fontos adatokat szolgáltatathat, mert miután a priori és elméletileg meghatározni lehetetlen az egyes árukra eső vámtétel azon magasságát, mely a kincstárnak legtöbb jövédelmet hoz, a nélkül, hogy a kereskedés és a fogyasztás általa akadályoztatnók: a statistikus fogja ez adatokat szolgáltatni, ez ügyel mint emelkedik vagy csökken az egyes áruk bevitel, illetőleg ki- és átvitel, egyszersmind ezen emelkedés vagy csökkenés okát is kimutatja. A vámjövédéknél egyébiránt a statistikus pénzügyi érdekeken kívül egyéb czélt is érhet el, jelesen az egyes áru forgalmát ellenőrizheti és mutathatja ki.

Magyarország vámjövédéke tekintetében felemlitjük, hogy a vám- és kereskedelmi szövetség (1867: XVI. t. cz.) 1. §-a szerint a magyar korona országai és ő Felsege többi tartományai 10 évre egy vám- és kereskedelmi területet képeznek, melyet egy közös vámhatár vesz körül; ennélfogva a két fél egyikének sem lesz joga azon forgalmi tárgyakra, melyek az egyik fél területéből a másik fél területére vitetnek, bárminemű beviteli, kiviteli vagy átviteli vámilletéket vetni és e végből közbenső vámvonalat állítani.

Jelenleg az előbbi rendszabályok szerint, melyek ezentul is kötelezők, kétféle vám terület létezik: az általános és Dalmatia vámterülete. Léteznek nálunk vámkülzélékek (Zollausschlüsse) is, jelesen: Brody (Galicziában) kereskedőváros, Triest, Fiume, Buccari, Por-

toré, Zengg és Carlopago kikötők vidékeikkel, Istria örgrófság és a quarneroi szigetek, végre Jungholz községe Tirolban, mely a bajorországi vámterületbe tartozik. Az általános területre szóló vámtarifa ismét kétféle, vagy általános, vagy kedvezményezett; az utóbbi azon államokból behozott árukra vonatkozik, melyekkel az osztrák-magyar birodalom vám- és kereskedelmi szerződést kötött; ez államok: Angolország, Franciaország, Belgium, Németalföld, Olaszország, Liberia köztársaság, Persia és a német vámegegyesület. A tarifa rendszeres és két részre oszlik, beviteli és kiviteli vámokra. A beviteli vámoknál a tarifában XXII tétel van, a vám az áru súlya után vétetik; kivételt képeznek az állatok, a kalapok és a szállítási eszközök, melyeknél a vám darabszámra jár, továbbá a fa, hol a vámegeység 100 köbláb; és a vasuti kocsik, hol a vám értékvám (10⁰/₀); a finomabb üvegáruknál pedig súly szerint vagy érték után (10⁰/₀) vétetik a vám. A tarifa belelrendezésére meg kell egyébiránt jegyeznünk, hogy minden árucikket foglal magában, akár vámentes, akár vámmal van megróva. A vámtarifa tételei még ugyan nagyrészt védvámiak, meglátszik mindazáltal már a haladás, melylyel a vámpolitikában a kormány a szabad kereskedés felé tart; míg ugyanis az 1853. vámtarifában (tehát az általánosban) a legmagasb vámtétel 262·50 forint, addig a kedvezményezett vámtarifában 125 frt. a legmagasb, és ez is 1872-ben 85 frtra fog leszállítani. A kiviteli vám csak háromrendű (illetőleg a kedvezményezett tarifa szerint csak kétrendű) árucikk után szedetik és pedig a nyers bőrök és irhák után (2·50 frt.), rongyok és egyéb a papirgyártásnál használható hulladékok után (2 frt.), végre csontok, karmok, lábak stb. után 75 krt. — Meg kell jegyeznünk, hogy a vám ezüstpénzben fizetendő. A vámon kívül a vám-eljárásnál még mellékdíjak is járnak, és pedig a) a mérlegpénz, mely az áru minden mérlegelt mázsája után 3 kr.; b) a czédulapénz, mely az áru számára kiadott minden kisérvényi jegy (Begleitschein) után 10 kr.; c) a pecsétdíjak, mely minden ólombélyeg után 2 kr., minden pecsét viaszpecsét után 1 kr.; d) a raktárilletmények, melyek a vámhivatali raktárakba helyezett áru után különböző mennyiségben szedetnek.

Az osztrák-magyar vámjövédék összes jövedelme 13,674.000 forint, ebből esik beviteli vámokra 12,986.189 frt., kiviteli vámokra 177.214 frt.; a mellékilletményekre s pedig a mérlegpénzre 95.235 frt., a czédulapénzre 5.350 frt., a pecsétdíjakra 15.391 frt., a raktárilletményekre 108.156 frt. Miután pedig e vámjövédék fentartására szükséges költségek 1,687.000 frtra rugnak, a tiszta jövedelem

11,987.000 frt., mely jövedelem, mint említettük, a közös költségek fedezéséhez fordítatik.

g) *A pénzverési regal.*

A gyakorlat, valamint a tudomány még egyéb jövedékeket illetőleg regalékat ismer, mint az eddig említettek, miután azok azonban a magyar államháztartásban elő nem fordulnak, azokat mellőzhetjük. Egyről kell mindazonáltal tüzetesebben szólnunk, mely — habár nem mint jövedék fordul elő, költségvetésünkben mégis szerepel, és ez a pénzverési regal.

A pénz jelen míveltségi állapotunkban: általános csereközeg. Míg a kevésbé mívelt államokban jószág jószágért adatik cserébe: a míveltebb népek a pénzt használják csereeszköznek. De hogy valamely érczdarab pénz gyanánt szerepeljen, szükséges, hogy azon világosan ki legyen fejezve, mennyit ér, és szükséges, miszerint értéke akkép legyen kifejezve, hogy mindenki bátran bizhassék benne. Mivel pedig az állam azon közeg, mely legnagyobb tekintélylyel bír: az állam kötelessége pénzt verni. Az államok ezen kötelességükkel gyakran visszaéltek, rosszabb pénzt adtak ki és csalták népüket; ez eljárás azonban csakhamar megboszlta magát, mert a közgazdaságban és a magánéletben zavarok támadtak, az állam pedig elvesztette hitelét. — Az állam a pénzverés körül tett működéseirért, valamint az itt tett költségeirért kárpótolni szokta magát, a mennyiben pénzverdedijt (Schlagschatz) vesz; ugyanis az általa beváltott nemes érczért kevesebb vert érczpénzt szolgáltat. A pénzveredij egészen jogosult, mert maga a pénzverés költségekbe kerül; a pénzverés által a nyers ércz értékesebbé lett; de végre ha az állam pénzveredij nélkül bocsátaná forgalomba a pénzt: az más czélokra olvasztatnék be, vagy a külföldre, hol verdedij létezik, folyna. Természetesen a pénzveredijnak nagynak nem kell lenni, mert különben pénzutánzásra és pénzhamisításra szolgáltat alkalmat. Nagyobb lehet a váltópénznél, mert ennek verése aránylag nagyobb költségekbe kerül, s mert a váltópénz úgy is inkább egyszerű jegy, mintsem pénz.

A pénzverés jövedékénél a statistikusnak meg kell határozni azon arányt, mely a pénzveredijt megállapítja, fel kell említeni hol, mennyi és minő pénz veretik és mennyi képezi ezen jövedék jövedelmét.

Magyarországon a pénzverés a fejedelem kizárólagos jogait képezte. Jelenleg az 1868: VII. törvényczikk szerint a magyar királyi pénzveredékben következő pénznemek veretnek: aranyak;

ezüstből: 1 forintosak, 20 krajczárosak és 10 krajczárosak; rézből: 4 krajczárosak és 1 krajczárosak. Az arany finomsági tartalma $986\frac{1}{9}$ ezredrész (az ötvény tehát $13\frac{8}{9}$ ezredrész); az egy forinté 900 ezredrész (100 ezred az ötvény), a husz krajczárosé 500 ezredrész, a tiz krajczárosé 400 ezredrész. Pénzverde van kettő, egy Körmőcön és egy Károly-Fehérvárott; fémbeváltó hivatal pedig négy, ugyanis Pesten, Kassán, Temesvárott és Zágrábban. A pénzverésből nyert rendes jövedelem a magyar költségvetésben a bányászattal jelenkezik kapcsolatban; a részletes kimutatás szerint a pénzverésnél a rendes kiadások 5,510.358 frt., a rendes bevételek 5,486.170 frt. s így 24.188 frtnyi hiány mutatkoznék; miután azonban az agio-nyereség 389.000 frt., a tiszta jövedelem 364.812 frtra rug. A rendkívüli pénz-nyeremény költségvetésünkben 450.000 frttal jelenkezik, s így a tiszta jövedelem 814.812 frtra rug.

Az 1868-ki évben a magyar pénzverdékben következő pénzek verettek:

Körmőcön:

arany	127.531 darab	592.618·46 $\frac{1}{2}$ frt. értékben		
egy forintos	573.884	" 573.584—	"	"
husz krajczáros	3,224.057	" 644.811·40	"	"
tiz krajczáros	3,249.975	" 324.997·50	"	"
négy krajczáros	3,099.298	" 123.971·92	"	"
egy krajczáros	12,531.070	" 125.310·70	"	"

Gyula-Fehérvárott:

arany	399.914 darab	1,858.343·65 frt. értékben		
egy forintos	266.486	" 266.486—	"	"
husz krajczáros	1,039.346	" 207.869·20	"	"
tiz krajczáros	1,011.508	" 101.150·80	"	"
tallér (1 $\frac{1}{2}$ forint)	168.304	" 252.456—	"	"

Illetékek.

Azon bevételek, melyeket az állam külön szolgálatokért az ezen szolgálatokat élvezetőktől szed, illetékeknek neveztetnek, jogosultságuk abban rejlik, hogy az állami szolgálatot igénybe vevő az ezen szolgálatnál előforduló költségeket is viselje. Az illetékek a különböző szolgálatok szerint, melyekért szedetnek, különbözők; így jogszolgáltatásért járó illetékek, az uti és vízi vámok, a tandíjak, a rendészeti felügyeletért járók, a közigazgatási ható-

ságok szolgálataiért, bányászati, fémjelzési stb. illetékek. Az illetékekre nézve általános elv gyanánt kell tekintenünk, hogy azok ne az illető szolgálatot tevő hivatalnokoknak, hanem az államnak jussanak; mert az előbbi esetben a hivatalnokok magánérdeke könnyen a közszolgálat rovására az illetékek szedésénél zsarolásra s egyéb visszaélésekre használná; — legyenek továbbá az illetékek az állami szolgálathoz arányosítva, s legyen egyszerűsödő ut és mód, hogy a kevesebb vagyonosak is az illető állami szolgáltatásban részesülhessenek a nélkül, hogy a rájuk nézve nagyon terhes illetéket megfizetniük kellene. Az illetékek nagybárá bélyeg alakjában szedetnek, miután az állam így legjobban szedheti be és legjobban ellenőrizheti az illetékeket. A bélyegek minőségét meghatározó törvény, a bélyegtörvény, az egyes cselekményeket osztályokba sorolja és az így osztályozottakra veti ki a bélyeget (Klassenstempel) vagy pedig az egyes összegek nagysága után külön-külön bélyeget kíván (Werthstempel).

A statistikában mindenekelőtt ki kell fejteni, mi után szed az állam illetékeket, meg kell ezután határozni mennyi az illeték, és mennyit eredményez az egyes illeték összesen, mennyi az illeték kezelési költsége, mily hatással volt az illeték-kiszabás; itt jelesen a statistika fogja kimutatni, vajon az illeték kiszabása folytán igénybe vették-e az állampolgárok továbbá is az állami functiókat, és mily mértékben apadt vagy csökkent az igénybevétel; az apadás vajon az illeték nagyságának következménye-e vagy pedig más körülmények hatottak-e arra.

Magyarországon az illetékek is az 1850-ki patens által lettek meghonosítva. Jelenleg következő illetékek fordulnak elő pénzügyi rendszerünkben: bélyegilletékek, díjak- és jogilletékek, ut- és hidvám, fémjelzési, bányailleték.

a) *Bélyeg- és jogilletékek.*

A bélyeg alatt nálunk nem csak illeték, hanem adó (örökségi adó) is foglaltatik. A bélyegilletékre vonatkozó szabályok szerint (az 1850. aug. 2-, az 1862. decz. 13-án kelt patensek, és az 1868: XXI. törv. cikk) háromféle díjszabás van alkalmazásban: a) százalékos díjszabás a következő esetekben: fizetés mellett történő birtokátruházások, élvezeti és használati jogok szerzése, halálozás következtében beállt birtokátruházásoknál, élők közti adományoknál, nyilvánkönyvi bejegyzések után, birói ítéletek után, sorsjegyek által — de nem a kis lottón — eszközlött nyereség után, végül az illeték-

egyenérték, melyet minden 10 évi birtoklási időtartamra fizetni tartoznak a holt kéz alatt érhető testületek és társulatok (és pedig alapítványok, javadalmak, templomok, egyházi és világi községek, egyletek, intézetek és egyéb testületek s társulatok, melyeknél a tagoknak az erkölcsi személy törzsvagyonaiban tulajdon részüik nincsen: az ingatlan vagyon után $3\frac{6}{8}$, az ingó után $1\frac{7}{8}\%$ -et; részvényes vállalatok és közkereseti társulatok, melyeknek tagjai a közös törzsvagyonaiban részszel nem birnak, az ingatlan vagyon után $1\frac{7}{8}\%$ -ot fizetnek).

b) fokozatos díjszabás háromféle fokozat szerint jár; ezen három fokozat (scala) feltalálható minden naptárban.

c) végtére határozott díj szerint fizetendő a bélyeg- és jogilleték következő esetekben: beadványoknál, melyek nem jogi okmányok, másolatoknál, választott bírósági ítéleteknél, bizonyítványoknál, kereskedelmi és ipartüzleti könyveknél, magánuton eszközölt határelkülönítéseknél, a százalékos díjazás alá tartozó ügyekről szóló külön okmányoknál, meghatalmazási, szolgálati, társasági, kölcsönvételi szerződéseknél, beleegyezéseknél, megerősítéseknél, felmondásoknál, örökségi lemondásoknál, számadási észrevételeknél, felmentéseknél, végintézeteknél, fuvarleveleknél, nem pénzről szóló kereskedelmi utalványoknál, chequesnél, kártyáknál, naptáraknál, hirdetményeknél és hirdlapoknál.

A most említettek közül láthatni, miszerint a bélyeg- és jogilletmények alá nálunk Magyarországon mily különböző természetű viszonyok tartoznak.

A bélyegilleték után, jelesen a bélyegjegyek, bélyegzett úrlapok, u. m. váltók és igérvények eladásából, kártyáktól, naptáraktól, hirdlapoktól, hirdetményektől s kisebb bevételekből az állam jövedelme 3,962.000 frt., levonva ebből a kezelési költségeket, 81.500 frtot, marad tiszta jövedelem fejében 3,880.500 frt.

A jogilletékek költségvetésünkben a díjakkal egyben jelennek és azokkal együtt 6,512.000 frtra rugnak; a jogilletékek külön 6,360.600 frtot tesznek.

b) *Díjak.*

A díjak (Taxen) czime alatt a magyar költségvetésben különböző illetékek tartoznak, melyek közül azonban csak egyiknek másiknak van pénzügyi vagy közgazdasági jelentősége. A díjak közé tartoznak: országfejedelmi és kegyadományozási díjak, szolgálati díjak, szabadalmi díjak, különféle feljogosításokért járó díjak, hűbéri díjak, tengerhajózási védlevél és ipartüzleti díjak, letéteményi

dijak, hirdalokban közzé tett hirdetmények díjai, mindezek összesen véve a még hátralékban levő díjakkal együtt költségvetésünkben csak 151.400 frttal szerepelnek, tehát mint látni lehet, nem bírnak nagy jelentőséggel.

Az említett díjak közül egyébiránt nem ugyan pénzügyi, de közgazdasági tekintetben különös figyelmet kell fordítani a szabadalmi díjakra. Az 1867: XVI. törv.-czikk 16. §-a szerint az eddig érvényben volt 1852. aug. 15-én kelt patens ezentul is irányadó leend; ezen patens szerint új találmányokra kizárólagos szabadalmat ad az állam, de legfeljebb 15 évre, a szabadalomért pedig díjakat kell fizetni, jelesen az első öt év mindegyikére husz-husz forintot s így összesen az első öt évre 100 frtot, a hatodik évre 30 frtot, a 6-diknál a 10-dikig 5 frttal, inentől a 15-dikig 10 frttal többet s így összesen tizenöt évre 700 frtot. Érdekes a szabadalmaknál tudni mennyi szabadalom adatott egy-egy évben, s ez adatokból meg lehet azután határozni, valjon az iparosok találekonyása gyarapodott-e; ez azonban nem bir oly nagy jelentőséggel, hanem ügyelni kell, valjon a kért szabadalmak meghosszabbítottak-e, mert ez bizonyítja leginkább a találmány életrevalóságát.

c) Ut- és hidvám.

Az ut- és hidvámok oly illetékek, melyek az utakat vagy hidakat (és vízi utakat) használó utasoktól, fuvarosoktól, az utak fentartási költségek fedezése fejében szedetnek. Ez illetékek a közlekedést drágítják, s ugyan azért közgazdasági szempontból nem pártolhatók. A statistikában felette kívánatos felemlíteni, hol s mikor szedetnek ut- vagy hidvámok, mennyi az illeték és mennyit jövedelmez az, de másrészt figyelemmel kell lenni arra is, valjon a közlekedés ez illetékek következtében mily módon csökkent vagy változott. A közlekedés csökkenése vagy emelkedésénél egyébiránt tekintetbe kell venni a közlekedésre netán ható körülményekre is és nem szabad egyoldaluan egy okra háritani az eredményt, mely talán több körülménynek következménye. Magyarországon az ut- és hidvámok czime alatt részint uti vámok, részint vízi és révvámok szedetnek. Uti és hidvámok Horvátországban és Erdélyországban, víz- és révvámok pedig Magyarországon, jelesen a Ferenczcsatornán. Ezen illetékek összesen csak 204.700 frtot jövedelmeznek, a kezelési költség 3.700 frt., úgy hogy a felesleg 201.000 frttal jelenkezik.

d) *Fémjelzési illeték.*

A fémjelzési illeték az állam azon rendőri szolgáltatásaért jár, melylyel az arany- és ezüst-szereknek ötvényezését ellenőrzi. Az 1868: XVIII. törvényczikk az 1867. január 1-től kezdve hatályban levő s arany- és ezüst-készítmények finomsági tartalmát, annak ellenőrzését és e végett eszközözendő fémjelzést tárgyazó szabályokat egyelőre érvényben tartja. Ezen illeték pénzügyi szempontból mi fontossággal sem bir. Költségvetésünk szerint a fémjelzés után 23.500 frt. foly be, a kezelési költségek 10.200 frtra ruznak és így a tiszta jövedelem 13.300 frt.

e) *Bányailletékek.*

Azon gondoskodásért, melyet az állam a bányászatra fordít, s azon költségek fedezésére, melyeket az állam a bányászatra való felügyelés céljából tesz: a bányászoktól illeték szokott szedni. Jelenleg Magyarországon kétféle illeték szedetik bányailleték név alatt: a) a szabad kutatás vagy turzás után 4 frt., ez illeték 1866. július elseje előtt 20 frt. volt, az állam akkor azon vezérelvből indult ki, hogy a szabad kutatás ez illeték által némileg korlátozva legyen, nehogy a földbirtokosok tulságig háborgattassanak turzások által. Érdekes leendő egybe hasonlítani, mily hatással volt az illetéknek leszállítása a kutatások szaporodására, 'mert egyedül a statistika szolgáltatná a törvényhozásnak e tekintetben irányadókat; b) az illeték más neme minden bányamérték után (12.544 □öl), akár van művelés alatt, akár nem, 4 frt. Azelőtt (jelesen 1854 előtt) a bányászat még egynemű illeték alá volt vetve, az u. n. bányavám alá, mely szerint minden bánya, akár volt jövedelme, akár nem, megfizette e vámot. A bányavám helyébe jelenleg a jövedelmi adó lépett, miután a pénzügytan elveivel homlok egyenest ellenkezik adót (vagy vámot) szedni ott, hol tiszta jövedelem nem, hanem tényleges veszteség mutatkozik. A bányailleték Magyarországon 32.000 frtot jövedelmez, mely a bányahatóságok költségeinek részbeni fedezésére szolgál.

Államjavak.

Államjavak képezték az államoknak első fejlődési stádiumában a legjelentékenyebb jövedelmi forrást; természetesen a mostani nagy kívánalmaknál e forrás egészen eltörpül a többiek

mellett. Az állam javainak kezelésében ugyanazt hajtja végre, mit az egyes magános, ha gazdálkodását üzi; az u. n. domaniál-jószágok kezelésénél tehát ép úgy mezőgazda, mint akármely más mezőgazda; ha gyárai vannak, ép úgy üzi a gyárt, mint a magángyáros stb. Általában véve az állam magángazdasága csak ott és azon esetben jogosult és a tudomány szempontjából védhető, ha az egyes magán gazdaságok valamely a nemzetnek szükséges foglalkozásra nem képesek (akár anyagi, akár szellemi tehetségek hiányában) vagy e foglalkozást üzni nem akarják. Ha például az országnak bizonyos irányban vasutra nélkülözhetlen szüksége van, a vállalkozási szellem azonban még fel nem ébredt a nemzetben s így magánvállalkozás útján a vasut nem létesülhetne: az államnak kellene a szükséges intézkedéseket megtenni. Az előbb említett eseteken kívül az állam magángazdálkodása elvetendő; még pedig azon oknál fogva, mert az állam gazdasági műtéteket nem hajthatja végre oly előnyösen és gazdaságosan, mint a magánosok. Ugyanis az állam gazdaságát csak hivatalnokok által tizheti, kikben a gazdaság eredménye iránt a közvetlen érdekeltség hiányzik; a tisztviselők működése rendeletek és utasítások által szabályoztatik s így a szabad elhatározás és cselekvés, melynek eredménye üzleti dolgoknál gyakran a pillanat kedvezőségétől függ, akadályoztatik, e körülmények természetesen az államgazdálkodásnál kisebb jövedelmet fognak eredményezni, mint a magángazdálkodásnál.

Domaniál-javak.

Áttérve az egyes gazdálkodási szakokra: a domaniál-javakkal találkozunk. Domániumoknak az állam magángazdasága által a mezőgazdaságra, vagy az erdészetre használt telkek neveztetnek. Meg kell a domaniál-javakat különböztetni az állami javak és a fejedelem magánbirtokaitól. Állami javak alatt ugyanis azon javakat értjük, melyek az államéi s melyeknek használata minden állampolgárnak megengedettik a nélkül, hogy a polgárok magánjogot igényelhetnének e javakra, pl. az országutak, a tengerpart, a folyók stb. — domaniál-javak pedig az állam magán-javai, melyeket az állam-szükségletek fedezésére jövedelmezőleg használ; a fejedelem jószágai a fejedelem saját egyéni szükségletére és kedvére szolgálnak.

A domaniál-javak ellen különböző okok hozatnak fel: az állam-kezelés költségesebb mint a magánosoké s ennél fogva e jószágok kevesebb jövedelmet hoznak, mint ha magánkezekben vol-

nának; az állam a domaniál-jószágok kezelésénél versenybe lép a magángazdákkal s így némi ellentétbe jó az állampolgárokkal; végre e jószágoknak elárusítása által oly pénzüsszegeknek jut birtokába, melyek által az összes közgazdaságot terhelő államadós-ságokat vagy legalább azoknak egy részét könnyen törleszteni lehetne. Ennélfogva el kell idegeníteni az állam-javakat.

Vannak mindazáltal irók, kik az elidegenítést nem tartják czélszerűnek, ezek szerint: az állam tisztviselői szakképzett férfiak, s így a földet jobban fogják művelni, mint a magángazdák; az államnak gondoskodni kell a gazdasági műveltség terjedéséről, mit leginkább példaadás által lehet eszközölni, a példaadás mintatelkeken, gazdasági tanintézeteken, állami méneseken stb. történik, mind ehhez pedig domaniál-javak kellenek. A domaniál-javak által a polgárok adóterhe kisebbedik, domaniál-javak mellett az állam könnyebben kaphat hitelt, mert e jószágokat jelzálogok gyanánt kötheti le, a domaniál-javakat már azért is meg kell tartani, mert a telekjövedelem, mint a nemzetgazdaság tanai és a tapasztalás bizonyítják, időnként emelkedni szokott s így ezen emelkedő jövedelmet kell az államnak biztosítani.

Ezen érvek mindazáltal teljesen hamisak és a már egyszer említett elvet kell itt is alkalmazni, „csak addig kell megtartani a domaniál-javakat, míg azoknak kezelése az állam által előnyösebb, mint a magángazdák által“. Nem áll azon nézet, hogy domaniál-javak mellett az állampolgárok adóterhe kisebbednék, mert a domaniál-javak kevesebbet jövedelmeznek, mint ha magán-javak volnának, a nemzetet tehát a lehető jövedelemtől s így az adóképesség bizonyos részétől is megfosztják; nem áll, hogy a domaniál-javak az államot hitelében támogatják, ez állítás csak az állam- és a magánhitel természetének félreismeréséből keletkezett; hogy a domaniál-javak megtartása által az állam a telekjövedelem emelkedését biztosítja magának, nem lényeges érv, mert az állam a telekjövedelem ezen emelkedését a telekadó felemelése által is élvezheti.

Ha tehát a gazdasági műveltség jelen fokán a domaniál-jószágok elidegenítését szükségesnek ismerjük, két szempontot kell ez elidegenítésnél tekintetbe venni: a közgazdaságit és a pénzügyit. Közgazdasági szempontból csak is oly jószágokat kell eladni, a melyeken a magángazdaság okszerűbben honosulhat meg, mint az államgazdaság; ennél fogva az erdők, melyekre nézve, mint a tapasztalat mutatja, rendesen az okszerűbb gazdálkodási rendszerek általában későbbben és a magánosoknál ritkán honosulnak meg, megtartandók az állam kezében; ha magánosok vagy testületek gazda-

sági tanintézeteket, méneseket stb. nem állíthatnak, ha kopár helyeken a magánosok nem igen hajlandók a gazdálkodásra, meg kell tartani a domániumokat. Közgazdasági szempontból kell továbbá a domaniál-javak eladásánál e jószágoknak leendő eloszlására is tekinteni; a mennyire lehet az egyes vidékeken hiányzó kis vagy nagy jószágokat kell pótolni, s e kívánalom szerint a domaniál-javakat parcellákban vagy egészben eladni. A pénzügyi szempont kívánja, hogy a domaniál-javak a mennyire lehetséges magas áron keljenek; hogy tehát kedvező ár eredményeztessék, be kell várni a kínálat és a kereslet legkedvezőbb viszonyát; oly időben, melyben a tőkebefektetésre nincs hajlam, pl. háboru vagy zavargások idejében, a domaniál-javak elidegenítését nem kell erőszakolni; a jószágokat tömegesen nem kell áruba bocsátani, különben az állam saját maga okoz a tömeges kínálat folytán árcsökkenést; szintén ha általában sok magánjószág keres vevőt: tartózkodjék az állam a domaniál-javak elidegenítésétől, mert nem fog kedvező árt kapni az áruba bocsátott javakért; hogy pedig a kereslet, illetőleg az árkinálat minél nagyobb legyen, árverés útján is czélszerű a domaniál-javakat eladni, a nélkül azonban, hogy e módot okvetlen szükségesnek vagy általában legjobbnak mondanók, mert e tekintetben is a körülmények döntenek.

Miután a domaniál-javakat gyakran elidegeníteni nem lehet, az államnak arra kell törekednie, hogy e jószágok a lehető legnagyobb jövedelmet szolgáltatassák, azaz e javaknak czélszerű kezeléséről kell gondoskodnia. Az államjószágoknál is úgy mint a magánosoknál vagy az önkezelési (a házilagos) vagy a bérrendszer alkalmazható. Az önkezelés, vagy is a házi gazdálkodás az állami jószágoknál nagy hátrányokkal jár: tiszttekkal kell gazdálkodni, e tisztviselőket kellő utasításokhoz kell kötni, nagy felügyelet alá kell szorítani: mindez pedig a jószág tiszta jövedelmét nagyon csökkenti; az államnak nagy felszerelésről, fundus instructusról, kell gondoskodni és sok tőkét befektetni a jószágokba; az önkezelés csak azon esetre javalható, ha bérlők nem tatáltatnak vagy ha a jószágokon oly lényeges javításokat kell tenni, melyeket a bérlőtől várni nem lehet.

A bérrendszer ismét lehet idői bérbeadás, örökbér és szavatosság melletti. Az idői bérletnél az állam jószágait meghatározott számu évre adja bérbe; a jószág a bérbeadásnál oly gazda kezébe jő, ki azt saját érdekénél fogva jól fogja mivelní, s az állam rendes és bizonyos jövedelemre számolhat. Vannak itt is hátrányok; jelesen a bérlő nagyon is csak önhasznát tekintve, a föld erejét tul-

ságosan fel fogja használni és kiszíni, főképp a bérleti időszak vége felé. E bajon azonban helyes bérleti szerződések által lehet segíteni.

Az idői bérlet azon hátrányát, hogy a bérlő a jószágot nem műveli, egészen mint sajátját az örökbér (emphyteusis) mellözi. E viszonynál ugyanis az örökbérlő az államnak az örökbér megkezdésénél meghatározott összeget szolgáltathat s ezenkívül időnkint megfizeti az örökbért (canont) és a föld örökre nála marad bérben. E bérleti viszony sem az eladás, sem a bérlet előnyeivel nem jár, hanem egyrészt az államot e javak feletti intézkedésében gátolja, másrészt az örökbérlőt örökké tartó teherrel, az örökbérrel sújtja s így nem korszerű viszony.

A szavatossági bérlet (Gewährsverwaltung) azon viszony, melynél az állam domaniáljait kezelés végett azon kikötés mellett adja át, hogy a kezelő a jövedelem bizonyos meghatározott minimumát köteles az államnak kiszolgáltatni, e minimum felett nyert jövedelmet pedig az állammal megosztja. A szavatosság sem javalható, mert az állam folytonos felülörködését teszi szükségessé és mert alig akad a szavatosságra gazda, ki inkább a bérleti viszonyt ne kíváná.

A statistikában a domaniáljajok tekintetében figyelni kell mindenek előtt a domaniáljóságok nagyságára, itt fel lehet említeni egyszersmind a tulajdonságot, melylyel a javak az ország közbirtokos vagy pénzügyi viszonyai következtében bírnak, jelesen eladhatók-e vagy sem, elzálogosítványok-e stb., fel kell továbbá említeni, mely gazdasági célokra szolgálnak; vajjon mezőgazdaságra vagy erdőgazdaságra; a mezőgazdaságbeliek földművelésre-e vagy állattenyésztésre; ki kell egyszersmind fejezni a szokásos és az országban divó gazdálkodási rendszerhez képest mennyi jövedelmet szolgáltatnának az államjóságok és mennyit szolgáltatnak valóságban. Lényeges momentum továbbá, vajjon az államjavak házilag kezeltek-e vagy bérbe adatnak, ha az utóbbi történik, mely feltételek mellett köttetnek a bérletek. Ki kell továbbá mutatni, mennyi nyers és mennyi tiszta jövedelmet hoznak a jóságok, különösen ha bérbe adott és házilag kezelt jóságok vannak, a különböző rendszereknek hatását a tiszta jövedelemre kell kitüntetni, valamint a magán-gazdaságokhoz is hasonlítani az államjóságok eredményét. Végül fel kell említeni, vajjon eladás alá kerülnek-e az államjavak, s ha igen, mennyit adtak el s mily áron keltek, tekintettel mindig a magán földbirtokosok által tett eladásokra. Magyarország régi időtől kezdve gazdag domaniáljóságokkal bírt; ezek részint mezőgazdaságra használtatnak, részint erdők. Mind az államjóságok, mind az

államerdőségek koronai vagy kincstári javak. Koronajavaknak mondatnak azok, melyek az ország törvényei által az ország elidegeníthetlen koronajószágainak nyilvánítottak (1439: 16, 1514: 1, 1608 kor. el. 22 és 1791: 7) és következők: a tiszai koronai kerület, az ó-budai, visegrádi, gödöllői (1868: V.), a diósgyőri, a zarándi és a kővári koronai jószágok. Kincstári javaknak ellenkezőleg azokat mondjuk, melyek a kincstárhoz bármi módon jutottak, törvényeink által külön koronajószágoknak nem mondatnak s elidegenítésük törvény által tiltva nincs.

A koronai uradalmak területe Magyarországon 148,145 katastralis hold, a kincstári uradalmaké 1,259.496 hold. A kincstári és koronajószágok Erdélyben 404,394 hold, ehhez járul még az erdélyi jószágokból elzálogosított rész 197,197 holddal. Horvátországban a kincstári uradalmak területe 75,921. A bányászati uradalmak Magyarországon és Erdélyben 1,258.715 katasteri holdnyi területűek. A mezőgazdaságilag művelt államjószágok nyers jövedelme 3,958.500 ft, a kezelési költség 182,700 ft, az államjavak igazgatóságaira és ügyészsegeire, és 1,645.700 ft s így a tiszta jövedelem 2,130.100 forint. Az államjószágokra Magyarországon általános szabály jelenleg a haszonbérbeadás; házi kezelés kivételképen csak ott fog alkalmaztatni, hol példánygazdaságok, törzsállattenyésztések, állat- és növényhonosítási, más rokon czélt eszközölő telepek és kísérleti telkek a házi kezelést szükségessé teszik. Felette érdekes leendő a magyar domaniáljavaknál alkalmazott ezen elvnek eredményét vizsgálni s kimutatni, mennyire ellenkezett az eddig alkalmazott házilagos kezelés a tudomány elveivel. A jószágok nagyobb és kisebb területben adatnak ki bérbe. A nagyobb bérletek 200—1000 holdnyi nagyságban adatnak és pedig husz évre. Az uradalmak egyszersmind úgy osztatnak be, hogy nem egyszerre, hanem egyes részletei kerülnek új bérbeadás alá. Mindenütt, a hol oly viszonyok vannak, hogy nagyobb városok, vállalkozó szellemű községek, gyárak, iparüzletek, folyók és vizesatornák folytán a kincstárra nagyobb bérösszeg remélhető: kis bérletek vagyis kerti gazdaságok alakíttatnak, melyek 5 holdas kis részletekre osztatnak be. A kis bérletek tartama rendszeren 6 évre állapíttatik meg; azonban ha a helyi körülmények és a kincstár érdeke úgy kíváná, 9 vagy 12 évre is kiterjeszhető.

Magyarország államjószágai közt roppant erdőségek vannak, az összes erdőségek (kincstári és kamarai jószágokon, bányászati erdők és a közös hadügyminiszterium kezelése alatt levők) 2,002.490 holdra terjednek; ebből a fanyeremény 1,196.910 szabályól, az évi

jövedelem 4,435.900 ft, az évi kezelési költség 4,144.470 ft, tehát a tiszta jövedelem ily roppant erdőterület után csak 291,430 forint vagyis holdankint 14 $\frac{1}{2}$ krajczár. A jövedelmezőség ezen parányisága a következő okokból magyarázható meg: a) oly közegek kezelték eddig az erdőket, kik egyéb teendőikkel, pl. az adó kivetése és behajtása körül történtek nyilvántartásával voltak alkalmazva s azonkívül legtöbb esetben nem voltak szakképezettek; b) hiányos volt az erdők jogi képviseltsége, melyet a messze levő és az erdészeti viszonyokat gyakran nem igen értő kincstári ügyészségek fogatosítottak; c) hiányos volt a számvitel, végre d) a munkaerő-pazarlás e téren is mutatkozott, a mennyiben a csekély jövedelem nagy részét a felesleges hivatalnokok és szolgák egész serege fogyasztotta el. Hogy a mutatkozó hiányon segítve legyen, a pénzügyminiszter kezelése alatt levő erdőségek (kamarai és koronai erdőségek) tíz igazgatói kerületre osztattak és pedig a temesvári, csatádi, lippai, pécskai, zombori, kulai, hradeki, ó-budai, diósgyőri és unghvári kerületekre. Mindegyik igazgatóság élére általában mivelt és az ország legképzettebb szakférfiai közül választott egyének állittatnak és a számvitel is gyors és megfelelő kezelést által fog rendeztetni. A költségvetésben államerdőségek alatt csak a pénzügyminiszter felügyeletéhez tartozó kincstári és koronai erdők értetnek; ez erdők után a jövedelem 2,307.600 ft, a kezelési költség 1,693.600 ft s így a tiszta jövedelem 814,000 forint.

Állami ipar.

Az államjóságookról mondottak állanak egyszersmind az állam által gyakorolt iparüzésre is. Mind a bányászat, mind más iparágak sokkal czélszerűbben kezeltenek jelenleg már magánosok által, mint az állam által. Itt is a főelv, hogy az állam minél előbb adjon tul az iparon.

A statistikában fel kell sorolni azon egyes iparokat, melyeket az állam gyakorol. Különösen a bányászatnál mily bányákat mivel az állam, mennyi ásványt termel, mily költséggel s mi a tiszta jövedelem; ki kell egyuttal mutatni az arányt, mely az állami és a magántermelés közt mutatkozik; ki kell tüntetni azon különbséget, melylyel az állambányászat a magánbányászat irányában jelenkezik.

A bányászatból és pénzverésből Magyarországon, mely két ág a magyar költségvetésben együtt jelenkezik, a bevétel 23,877.900 ft, a kiadás 22,723.300 ft s így a tiszta jövedelem csak 1,154.600 forint.

Az államvagyon alatt a magyar költségvetésben előfordul még államépületek utáni jövedelem és pedig 50,800 fnyi jövedelem és 30,600 ft kiadás, tehát 20,200 fnyi tiszta jövedelem; továbbá az államnyomda bevétele 15,300 fttal, a kezelési költség 24,500 fttal s így 9200 fnyi hiánnyal; szállományok 71,500 fnyi jövedelem és 28,000 ft kiadással, tehát 43,500 fnyi tiszta jövedelemmel; végre ingó államvagyon 115,000 fttal, t. i. az állam birtokában levő urbéri kötvények után járó kamatok fejében. Az összes államvagyon 30,396.600 fnyi jövedelmet és 26,328.400 fnyi kiadást, tehát 4,068.200 fnyi tiszta jövedelmet eredményez.

Hiánylat (Deficit).

Ha az államháztartásban a kiadások a jövedelemből nem fedezhetők, hiánylat (deficit) keletkezik. Egyik főteendő az államháztartásban, hogy a deficit állandó, azaz évenként meg-megújuló ne legyen, mert ily körülmények mellett nemcsak magában az államháztartásban fog folyvást zavar mutatkozni, hanem a zavar áterjed magára a közgazdaságra és a magángazdaságokra is. A statisztikusnak hivatása kimutatni, mennyire terjed a deficit, s kimutatni továbbá, mi által van fedezve e deficit. Az 1869-ki budget Magyarországára szintén mutat deficitet s pedig a rendes szükséglet 151,867.099 ft, a rendes fedezet 147,539.600 ft, a rendes budgetben tehát 4,327.499 ft a hiánylat, melynek fedezésére a budgettörvény 4. §-a szerint az északi vaspálya által az állam javára átadott elsőbbségi kötvényekből befolyt 2,418.900 ft s az 1867-dik év végén hátrálékban volt egyenes és fogyasztási adóknak az 1869-ik év folytán befolyandó összegéből 1,908.599 ft utalványoztatik. A rendkívüli budgetben a szükséglet 33,641.206 ft, a fedezet pedig 25,241.206 ft s így a hiánylat 8,400.000 (az egész hiánylat tehát 12,727.499) ft; e hiány fedezése végett felhatalmaztatik a pénzügyminiszter, hogy az államnak a díjak, bélyegek és illetékek hátrálékaiból származó s nagyobb részt jelzálogilag is biztosított követelése alapján, a fedezendő összeg erejéig, a szükséghez képest időről időre kamatozó kincstári utalványokat adhasson ki, a melyek azon arányban lesznek beváltandók, a melyben az érintett biztosított követelések az állam pénztárába befolyanak.

A deficitnek, valamint az állam rendkívüli vagy előre nem látott kiadásainak fedezése végett az állam a szükséges közegeket vagy új adók kivetése vagy a már megállapított adók felemelése vagy hitelének felhasználása, illetőleg kölcsönök felvétele által szeresheti meg. A gyakorlati viszonyok szokták meghatározni, mely módhoz forduljon az állam.

Államhitelügy.

Az államkölsönök, illetőleg államadósságok mind a közgazdaságra, mind az államháztartásra nagy hatással vannak. Az államkölsönök (különösen a belföldön felvettek) tőkét vonnak ki a nemzet gazdaságából, melyek egyébként különféle vállalatnál gyümölcsözőleg be lettek volna fektetve, kevesbitik tehát a vállalatokat vagy legalább a vállalat belterjüségét, ennél fogva a vállalatoknál kevesebb munkás talál alkalmazást s így a munkabér is le fog nyomatni. Az államháztartásra pedig a kölsönök kamatai által hatnak; ezek nagyobbá teszik az adóterhet. Végre az államadósságok egyik hatása gyanánt kell a papirokkal való kereskedést említeni, mely nagyszerű árnyoldalokkal jelenkezhetik.

Honnan vegye az állam kölsöneit, vajjon a belföldön-e vagy a külföldön? A belföldön felvett kölsönöknél gyakran a tőkék virágzó vállalatokból vonatnak ki, és a vagyonomegoszlás lesz különböző, a mennyiben az állampolgárok által fizetett adónak egy része kamat fejében ugyancsak az állampolgárokhoz, de csak az állampolgárok azon részéhez foly vissza, kik az államnak kölsönt szolgáltatnak; előnyül pedig az tűnik fel, hogy a kamat s az utóbb netán visszafizetendő tőke benn marad az országban. A külföldön felvett kölsönöknél ellenkezőleg a belföldi vállalatoknál befektetett tőke érintetlen marad, de a kamatok s annak idején a tőke külföldre vándorol. Általános elvül szolgálhat e tekintetben: azon esetre, ha a belföldön rendelkezésre való tőke van, vagy a körülményeknél fogva (pl. háboru keletkeztekor) valószínű, hogy sok vállalatból ki fog vonatni, ekkor a belföldön, ellenkező esetben a külföldön czélszerűbb a kölsönöket felvenni.

Az államkölsönök iránt mindeddig sok téves fogalom létezik. Jelesen legtöbb író azon nézetben van, hogy az állam a rendkívüli szükségletet rendkívüli eszközökkel vagyis kölsönök felvételével fedezze. E nézet mindazáltal az államháztartás természetének félreismeréséből keletkezett. Mert a rendkívüli kiadások az államháztartásban is vagy mulékony szükségletet fedeznek vagy állandó hasznot hajtának, mintegy álló tőke gyanánt hatnak s így a leendő nemzedékek számára is gazdasági javakat teremtenek. Ennél fogva a dolog természetével megfelelő, hogy azon kiadások, melyek a későbbi nemzedékek számára is gazdasági javakat állítanak elő: kölsönnel fedezhetők, egyéb rendkívüli kiadások pedig adófelemelés vagy új adók által fedezendők; ha mindazáltal az adófelemelés vagy új adók kivetése által az említett rendkívüli szükség-

let fedezésére a megkívántató anyagi eszközök idejekorán be nem szerezhetők: az állam érdeke megengedi, hogy (e rendkívüli esetben) kölcsönök felvehetők.

A kölcsön felvételének alapja az államhittel; ennek nagysága függ a) a nemzet adózási tehetségétől, b) a pénzügyek állapotától, c) az államadósságok nagyságától, d) az állam alkotmányától, e) a nemzet műveltségi fokától, f) a kormány részéről fizetéseinek teljesítésekor tanusított pontosságtól.

Az államadósságok tulajdonukra különbözök; így ha az időt tekintjük, melyre a kölcsön felvételét, megkülönböztethetjük a lebegő vagy függő adósságot (schwebende Schuld, dette flottante) és az állandósított (consolidirt) adósságot. A függő adósság a valószínűleg befolyó, de még nem befolyt államjövendelmek helyettesítése és a rögtöni szükséglet fedezésére oly szándékkal vétetik fel, hogy törlesztése minél előbb fogatosittassék; állandósított az adósság, ha törlesztése egyelőre nem vagy csak bizonyos hosszabb idő lefolyása után szándékoltatik. Az államadósságok felvételi módjuk szerint kényszerkölcsönök vagy hitelkölcsönök, a szerint a mint az állam a megkívántató összegeket anyagi vagy szellemi kényszer útján vagy egyedül hitele alapján szerzi meg. A kényszerkölcsönök egyes nemei: a) ha az állam tartozásainak teljesítését felfüggeszti bizonyos időre, b) ha a később esedékes adót előbb beszedei, c) ha a letéti és biztosítéki pénzeket államczélok érvényesítésére használja fel, d) ha az állam a községgel kezelt pénzek állampapírokba való befektetését meghagyja, e) ha egyes állampolgárokat meghatározott összegű tőkék kölcsönzésére szorít, f) ide sorolhatók az u. n. hazafias kölcsönök is, melyeknél a kölcsönösszegek erkölcsi kényszerrel sajtoltatnak ki a polgároktól.

A hitelkölcsönök ismét többfélék. Papírpénz-kibocsátás által vehet fel az állam kölcsönöket; a kölcsön felvételének e neme több előnnyel jár, jelesen az állam e kölcsöneért kamatokat nem fizet; törlesztenie nem kell, mert a forgalomban levő papírokat tettszése szerint kivonhatja a forgalomból; végre a papírpénz közforgalomnak tárgya gyanánt szolgál s mint ilyen a forgalomban nagy előnyökkel jár. Csakhogy a papírpénz kibocsátásánál épen mert a közforgalom tárgya, óvakodni kell, nehogy a papírpénz értéke csökkenjen. A papírpénz kibocsátásához némileg hasonló a kincstári utalványok kiadása, melyeknél ugyanis a kormány a javai után vagy általában befolyandó jövedelmeire utalványokat bocsát ki s azokat, a mint a jövedelem befoly, beváltja.

A hitelkölcsönök egyéb fajtái az u. n. váltókölcsön, melynél az állam ép úgy, mint a magánosok a felvett összeg után váltót állít ki. A bankjegykölcsön, melynél az állam valamely banktól vesz kölcsönt, a bankot pedig felhatalmazza, hogy több bankjegyet bocsásson ki, mint a mennyit alapjához képest különben kibocsáthatott volna. Ily kölcsön következtében a bankjegyek értéke csakhamar csökkenni szokott és a bank bankjegyeinek kibocsátásakor elvállalt azon kötelezettségének, hogy jegyeit mindig ércpénzben beváltja, eleget nem tehet, minélfogva a bankjegyek forgalomban tartása végett e jegyeket kényszerfolyammal kell ellátni.

Ujabb időben az államok a kölcsönmiveleteknél leginkább az u. n. tőzsdekölcsönöket alkalmazzák; ezen miveletek azon előnnyel járnak, hogy az összes pénzvilág (belföld és külföld) részt vehet bennük és az összegek onnét folynak be az államhoz, hol legtöbb pénzkészlet létezik. A börzekölcsönök közt megkülönböztetjük az u. n. ajánlati kölcsönt (Offertanlehen), melynél az állam kihirdeti a kölcsön feltételeit, megmondja mennyire van szüksége, mily részletekben történhetik a kölcsönnyújtás stb., a kölcsön aláírásának eszközzésére pedig egy vagy több bankárt biz meg, kik bizonyos provisió mellett a kölcsönaláírást, illetőleg a kölcsön létesítését eszközlik. Miután az ajánlati kölcsönnél az állam nem biztos, valjon megkapja-e a kölcsönt vagy sem, a börzekölcsön egy más neme szokott gyakran alkalmazásba vétetni, melynél az állam a kölcsönösszeget közvetlenül egy vagy több bankártól kapja, természetesen néhány százalék levonása mellett, s az illető bankárookra bizza, miképp kapják meg aláírás utján a kölcsönösszeget.

A hitelkölcsönökhöz sorolhatni a járadék- és a sorsjegy-kölcsönöket is. A járadékkölcsönöknél az állam a kölcsönbe vett összeg után a kölcsönzőknek időnként, pl. félévenként u. n. járadékot fizet, mely kamatok és törlesztési részletekből áll, úgy hogy meghatározott idő elteltével a kölcsön tökéletesen törlesztett. A sorsjegykölcsönöknél a törlesztés a sors által kihuzott kötelezvényeknél eszközöltetik. Tágabb értelemben minden kölcsön, ha a törlesztésnél sorsolás alkalmaztatik, e kölcsönökhöz tartozik, pl. a földtehermentesítési adósság nálunk, mely akkép törlesztetik, hogy az évenként kihuzott kötelezvények fizettetnek ki névszerinti értékükben. Szorosabb értelemben azonban csak azon kölcsönök mondatnak sorsjegykölcsönöknek, melyeknél a hitelezőknek reményük van, hogy nemcsak a kölcsön adott összeget s kamatait, hanem rendkívüli nyeresémet is kaphatnak. A sorsjegykölcsönél szintén

évenként bizonyos számu kötelezvény sorsoltatik ki, ezen kisorsolt kötelezvények közül néhány rendkívüli nyeresémet kap, többnek közepszerü nyeresémet jut, végre legtöbbnek csak a kölcsön adott összeg s annak egyszerü kamatja fizettetik ki. Az állam a kölcsön e neménél egyrészt a hitelezők játékkedvét használja fel, másrészt pedig az említett módon eszközölt törlesztés által a kamatok kamatait saját maga részére tartja meg.

Az államkölcsönök felvételénél az állam a hitelezőknek gyakran bizonyos előnyöket biztosít, pl. az államjövödelmek bizonyos részét köti le, adómentességet ígér e kötelezvények után nyerdő tőkekamattjövödelemre stb.

Az államhittel ügye a statistikában külön figyelem tárgya legyen. Tekintettel kell lenni az összes államadósságra s annak évenkénti kamataira és törlesztésére; fel kell említeni azon arányt, melyben az állam hitelügye a többi államszükségletekhez képest a fedezetet igénybe veszi, hogy ez által kitünjék, mily teher esik a nép vállaira az adósságok következtében s e részben fel kell említeni, valjon külföldi hitelezők vagy az állam polgárainak jut-e a kölcsön után járó kamat; de ezzel karöltve ki kell egyszersmind mutatni, mily előnyöket nyújt az államkölcsön a nemzetnek, tehát fel kell említeni a célt, a melyre a kölcsön fel lesz használva. Az egyes államkölcsönöknél pedig fel kell említeni, mily kölcsönök azok, mily feltételek alatt vétettek, mennyi a kölcsön összege, mi-kép eszközöltetik a törlesztés, mire fordittatik.

A magyar államnak is van már államadóssága, ugyanis (nem említve itt a földtehermentesítési adósságot) a vasutak és csatornák építése végett vétetett fel egy 60 millió ezüst ftra (vagy 150 millió frankra) szóló kölcsön. Az 1867: XIII. törvényczikk szerint a kölcsön 50 évre létesül, ez ötven éven át Magyarország évenként 4.650.000 ezüst ft vagyis 11,625.000 franknyi évi járadékot fizet, úgy hogy az ötven év elteltével a kölcsön törlesztve van. A kölcsön biztosítására szolgálnak az építendő vasutak s ezeken kívül a kölcsönből folyó kötelezettségek pontos teljesítéseért az állam összes jövödelmeivel kezeskedik. A kölcsön kötvényei és e kötvények szelvényei minden fenálló bélyegilletéktől vagy jövödelmi adótól mentesítettnek és az illeték és adómentesség részükre jövöre is biztosított. A kölcsön csak azon vasutak és csatornák építésére fordítható, melyeknek építése iránt törvény alkottatik. Eddig az 1868: 49. törvényczikk szerint e kölcsönből eszközzendő lesz: a) a hatvan-miskolczi és zákány-zágrábi vasutak kiépítése; b) a pest-hatvan-salgótarjáni vasutvonalnak, mely az államkincstár számára

megvétetett, a forgalom igényeinek megfelelő állapotba helyezése; c) az alföld-fiumei vasut károlyváros-fiumei részére megkezdett munkálatok folytatása; d) a magyar északi vasutvonalnak Salgótarjántól Loшонcz és Besztercebánya felé folytatása, csatlakozásul a kassa-oderbergi vasutvonalhoz; e) az északi vasutvonal Hatvantól Jászberényen át Szolnokig vezetendő szárnyvonalának elkészítése; f) a bányaipar előmozdítása végett Miskolcztól Putnok felé vezetendő vasut építése, melyből a vasiparral foglalkozó bányavidék egyes völgyei kiágaznak. A kölcsön 300 franknyi azaz 120 ft ezüstre szóló kötelezvényekben lett kibocsátva. A kibocsátási folyam 71.66%-kos volt, azaz 300 franknyi illetőleg 120 ftnyi névértékért a kölcsönaláíró csak 215 frankot, illetőleg 86 ftot ezüstben adott az államnak. A kölcsönkötelezvényeket az állam bankárok és bankok segítségével hozta aláírásra, illetőleg a forgalomba és pedig miután a kölcsönre nem volt mindjárt egészen szükség, részletenkint bocsátatnak a piacra a kötelezvények. A kölcsön megjelenési napja 1868. január 28-ka volt, az 1869-ki év január végével forgalomban volt már 53,732.520 ftnyi kötelezvény. Ezen magyar vasuti kötelezvények egyébiránt jelenleg tőkebefektetésre már igen keresettek és tőzsdéi folyamuk márczius hó elején már 106 ftra emelkedett.

